

PARAIZS JÚLIA

„Táblabírói jellemű leczkék”

Egressy Gábor és Kossuth Lajos vitája az 1842-es *Coriolanus*-bemutató tükrében*

Shakespeare *Coriolanus*-ának egy-egy előadása már jó ideje az újrafelfedezés erejével hat, hiszen a 20. század eleje óta ritka vendég a magyar színpadon. Ez nem mindig volt így: a korai köztársaság idején játszódó tragédia repertoárdarabnak számított a 19. századi Nemzeti Színház műsorán. Az 1837/1840-ben alapított színházban ez volt az ötödik új Shakespeare-bemutató (1842. január 25.),¹ amely hat további reformkori premiért előzött meg a műsorban.² A darab jelentőségét Rakodczay Pál úgy fogalmazta meg, hogy ez volt „az első önálló shakespeare-i tett nálunk”,³ miután a pesti Nemzeti Színház előbb vitte színre a *Coriolanust*, mint a nagy rivális, a bécsi Burgtheater.⁴ Ez a Shakespeare-dráma is „Magyarország Garrickjé”-nek,⁵ Egressy Gábor jutalomjátékának köszönhetően került először bemutatásra a pesti Nemzeti Színházban, a színművész tervszerű Shakespeare-programjának részeként.⁶ A darabot először Egressy és Dobrossy István fordították németből és prózában,⁷ de pár év múlva megszületett a teljes, verses, angolból készült fordítása is a Vörösmarty–Petőfi–Arany által fémjelzett új Shakespeare-összkiadás (1848) első kötetében.⁸ A 19. század utolsó negyedétől fog-

* A tanulmány az OTKA Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában (K 108670) c. pályázat támogatásával készült. Köszönöm a munkacsoport tagjainak a téma korábbi változatához tett javaslatait. Köszönettel tartozom az OSZK Színháztörténeti Tár munkatársainak szíves segítségükért. – A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa.

1 Az első pesti magyar színházi Shakespeare-bemutató (Holbein-féle átdolgozásban): *The Taming of the Shrew* (Szerelem mindent tehet, 1837). BAYER József, *Shakespeare drámái hazánkban*, I–II, Bp., Franklin-Társulat, 1909, I, 460. Ezt követte: *Lear* (1838), *Hamlet* (1839) és *Merchant of Venice* (A velencei kalmár, 1840). Mindnek volt már magyar nyelvű előadása a Pesti Magyar Színház megnyitását megelőzően. RAKODCZAY Pál, *Egressy Gábor és kora*, I–II, Bp., Singer és Wolfner, 1911, II, 56–58.

2 *Julius Caesar* (1842), *Othello* (1842), *III. Richárd* (1843), *Macbeth* (1843), *Rómeó és Júlia* (1844), *IV. Henrik* (1845). Vö. BAYER, *i. m.*, II, 348.

3 RAKODCZAY, *i. m.*, II, 58. Amint azt Kerényi Ferenc megállapította, a pesti Német Színház sem játszotta a darabot. Egressy Gábor válogatott cikkei 1838–1848, kiad., utószó KERÉNYI Ferenc, Bp., Magyar Színházi Intézet, 1980 (Színháztörténeti Könyvtár, 11), 189.

4 A Burgtheater 1851. jún. 10-én mutatta be Shakespeare *Coriolanus*-át. BAYER, *i. m.*, II, 259.

5 Az elnevezés Greguss Ágosttól származik. GREGUSS Ágost, *Shakspeare pályája*, Bp., Ráth Mór, 1880, 391. Dávidházi Péter az Egressy–Garrick párhuzamban a papi (kulturális) szerepkörre hívja fel a figyelmet. DÁVIDHÁZI Péter, „Isten másodszülöttje”: *A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Bp., Gondolat, 1989, 142.

6 RAKODCZAY, *i. m.*, I, 145.

7 *Coriolan*. Szomorújáték 5 felvon. *Shakespeare után németből fordították Egressy Gábor és Dobrossy*, OSZK Színháztörténeti Tár, N. Sz. C 41/1 (eredetileg cenzúrapéldány, később sugópéldány).

8 *Coriolanus*. *Shakespeare után angolból* PETŐFI Sándor, Pest, 1848. Belső címlap: *Shakespeare összes színművei*, angolból fordítják ARANY, PETŐFI, VÖRÖSMARTY, I, *Coriolanus*, Pest, Beimel, 1848.

va nemzedékek nőttek fel Petőfi Sándor fordításán: gimnáziumi diákok ebből tanultak drámaesztétikát és retorikát; e darab kapcsán vitatkoztak hazafiságról és osztálykülönbségekről.⁹ Greguss Ágost szerint Egressy legjobb szerepe Coriolanus volt.¹⁰ A darab 1842-es bemutatója azonban nem csak Egressynek, hanem Jókainé Laborfalvi Rózának is pályafutása egyik kiemelkedő repertoárszerepét hozta meg: a kor drámai hősnője Shakespeare nagy anyaszerepében (Volumnia) ünnepelte félszázados pályafutásának jubileumát (1883) mind a pesti Nemzeti Színházban,¹¹ mind szülővárosában.¹² Törs Kálmán szerint Egressyvel Coriolanus, Jókainéval Volumnia szerepe forrt egybe – hétköznapi életükben is.¹³

A magyar nyelvű *Coriolanus* színház-, irodalom- és kultúrtörténeti jelentősége ellenére kevés kontextuális megközelítéssel bírunk arra nézve, hogy a 19. századi közönség mit tartott fontosnak Shakespeare e darabjában.¹⁴ A legnagyobb hagyománnyal bíró értelmezés lélektani indíttatású, amely Petőfi és Coriolanus gögijének, önérzetének magatartásbeli párhuzamaira épít.¹⁵ A *Coriolanus* esztétörténeti jelentőségének megfogalmazása Kerényi Ferenctől ered, aki Egressy Gábor irányzatos, mozgalomliteratúrai eredetű színházprogramjának keretében találta meg a darabválasztás magyarázatát:

Egressy számára a Shakespeare-műsor a radikális színházprogram része. Amíg a *Hamlet* [...] és a *III. Richard* koronásan is szörnyeteg királya közvetetten politikus mondandójú, addig a *Coriolanus* esetében a közvetlen politizálás kerülhet előtérbe. 1842 januárjában (a *Hamlet* cikkhez hasonlóan) szerepértelmező tanulmányt bocsátott az *Athenaeum* hasábjain a jutalomjátékára választott *Coriolanus* elé. Ebben – mint a dráma németből fordítója is – politikai darabként méltatja. Társa a fordításban (szintén beszédes adalék) a fiatal radikálisok köréhez tartozó Dobrossy István. Egressy a Coriolanus-t így is játszotta. Arisztokrata gög, népellenesség, a nagy egyéniség és a tömeg viszonya – a reformkor

9 *Coriolanus*, írta William SHAKESPEARE, fordította PETŐFI Sándor, bev., jegyz. NÉVY László, Bp., Franklin, 1877 (Jeges Írók Iskolai Tára, 2). Az első kiadást még négy újabb követte 1909-ig. Szigetvári Iván is megjelentette saját kiadását a sorozatban (Jeges Írók Iskolai Tára, 54) 1897 és 1912 között. Még 1931-ből is találunk olyan iskolai segédkönyvet, melyben a „Drámai olvasmányok”-at Szophoklész *Antigonéja*, Shakespeare *Coriolanus*a és Kisfaludy Károly *A kérőkje* képviselik.

10 GREGUSS, i. m., 392.

11 Törs Kálmán, *Jókainé Laborfalvi Róza*, Vasárnapi Újság, 30(1883)/48 (dec. 2.), 769–771, itt: 769.

12 KILIÁN István, *Jókai Mór és Laborfalvi Róza Borsodban és Miskolcon* = Szövegkönyv: *Tanulmányok Kerényi Ferenc hatvanadik születésnapjára*, szerk. SZILÁGYI Márton, VÖLGYESI Orsolya, Bp., Ráció, 2005, 211–218, itt: 214–218.

13 „Jókainé az életben is az volt, a ki a színpadon. Csodálatosan egyezett Egressyvel, a ki az utcán is valóságos Coriolán vala [...] A ki Jókainét ismerte, Coriolán anyját látta benne, akarattal, mint kevés férfi, szeretettel, mint kevés nőe [...]” Törs Kálmán, *Jókainé*, Vasárnapi Újság, 33(1886)/48 (nov. 28.), 765–767, itt: 767.

14 RUTTKAY Kálmán, *Klasszikus Shakespeare-fordításaink* = *Shakespeare-tanulmányok*, szerk. KÉRY László, ORSZÁGH László, SZENCZI Miklós, Bp., Akadémiai, 1965, 26–55; SZIGETHY Gábor, *Shakespeare-t olvasó Petőfi*, Bp., Magvető, 1979; HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Az apostol körül*, Tiszatáj, 52(1998)/3 (diákmelléklet), 1–19; PARAIZS Júlia, *A többes szerzőség poétikája: Petőfi Coriolanus-fordítása* = *Ki vagyok én? Nem mondom meg: Tanulmányok Petőfiről*, szerk. SZILÁGYI Márton, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014, 58–102.

15 Erről RUTTKAY Kálmán ad áttekintést: i. m., 41.

közéletének és közéleti művészetének ismétlődő témái ezek. Bajza újra rosszállóan szól – a Henszlmann-vita hevében elfogultan – a politikus színház ünnepéről: „tetszéssel fogadtattott [...], ha bár a tetszésnek egy részét azon politikai szellemnek kell is tulajdonítani, melly e drámát keresztül lengi.” Egressy valóban az elkényeztetett arisztokratát, a népellenség szükségzerű tragédiáját játszotta el, nem eszményített, sőt „valóságos kis városi Coriolanus volt, tele hegykeséggel és izetlen hetvenkedéseivel egy izmos pergő nyelvű suhancnak [...] hányta, vetette magát, szökdelt előre és hátra, palástját vállaira kapkodá és rángatta...”. Szerepfelfogását hiánytalanul átvitte Kolozsvár színpadára is, ahol 1842. márc. 12-i vendéjátékán nézőtéri tüntetés robbant ki, amint arról a *Regélő Pesti Divatlap* tudósított: „Coriolanus e szavára: sepredék nép, csöcselék nép sat. – páholylaink némellyike tapsra méltóztatá tenyerét, a parterre hatalmasan pissegetett”. Arról a drámáról van szó, amelyet Petőfi 1847–48 fordulóján érez sürgősen lefordítandónak...¹⁶

Jelen tanulmányban arra vállalkozunk, hogy – elfogadva Kerényi Ferencnek a politikus színészeiről, Egressy politikus színházáról szóló kiindulópontját – átgondoljuk a kérdést: mi lehetett a színész-szakíró 1842-es jutalomjátékának korabeli kerete, milyen közéleti témákhoz kapcsolódott a darab egy új művelődés- és politikatörténeti korszak küszöbén. Egressy Gábor és Dobrossy István¹⁷ a Kazinczy Gáborhoz köthető Ifjú Magyarország köréhez tartoztak az 1830-as évek végén,¹⁸ s a mozgalom tagjai fordítói, drámaírói és műsoralkítói tevékenységüket az új pesti színház gyakorlatában kívánták megvalósítani.¹⁹ S bár a fiatal radikálisok írócsoportja fokozatosan széthullott 1840 után,²⁰ Kerényi Ferenc Egressy Gábor reformkori életművét az Ifjú Magyarország köréből eredeztethető radikális színházprogram keretei között értelmezi. De míg az 1844 és 1848 közötti négy év a liberálisok és radikálisok eredményes együttműködéséért értékelhető,²¹ a két színházprogram nézetkülönbségei megosztottsággá mélyültek a színházügy csődjének (1841–1842) idején.²² Kerényi e konfliktusok dokumentumai közé sorolja „Kossuth és Egressy vitáját 1841-ben a színészi javadalmazás és közvetve a színészmesterség megbecsülésének kérdéséről, majd Bajza és Egressy szépészeti szem-

16 KERÉNYI Ferenc, *A régi magyar színpadon 1790–1849*, Bp., Magvető, 1981 (Elvek és Utak), 383.

17 Dobrossy István Sárospatakon együtt diákoskodott Kazinczy Gáborral és Erdélyi Jánossal. Ügyvéd, több folyóirat munkatársa. Az 1840-es évek első felében szoros barátságban állt Erdélyivel, az 1843–44-es országgyűlésen Kossuth Pesti Hírlapjának egyik pozsonyi tudósítója volt. Kölcsény *Országgyűlési naplójának* első kiadása is nevéhez fűződik (1848). Vö. KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési napló* = K. F., *Országgyűlési íráskönyvek*, s. a. r. VÖLGYESI Orsolya, Bp., Universitas, 2000 (Kölcsény Ferenc Minden Munkái), 248. Dobrossyról, a radikális, társadalmi-politikai küldetést vállaló Ifjú Magyarország tagjáról bővebben lásd T. ERDÉLYI Ilona, *Az ifjú Magyarország és Kazinczy Gábor*, Bp., Akadémiai, 1965 (Irodalomtörténeti Füzetek, 48); FENYŐ István, *Valóságábrázolás és eszményítés: Irodalomkritikai gondolkodásunk fejlődése 1830–1842*, Bp., Akadémiai, 1990 (Irodalomtudomány és Kritika), 208–212.

18 Egressy Gábor válogatott..., i. m., 121–124.

19 Erről bővebben: KERÉNYI Ferenc, *A radikális színházprogram és a közönség a Pesti Magyar Színházban (1838–1840)*, It, 58[8](1976), 165–181.

20 Uo., 180.

21 Egressy Gábor válogatott..., i. m., 152.

22 Uo., 138.

bekerülését 1842-ben, Teleki *Kegyence*, illetve Egressy újszerű alakításai kapcsán”.²³ Meglátásunk szerint – a szakpolitikai kérdéseken túl – e viták a reformkori politika egyik lényeges aspektusához, a politika nyelvi közegének átrendeződéséhez, a rendiség és a liberális nyilvánosság elemeinek együttéléséhez, ellentmondásaihoz és konfliktusaihoz kapcsolódtak.²⁴ Egressy e polémiákban az alapvetően liberális alapozású és irányítású színházprogram rendi jellegű túlkapasait ostorozza, és helyzetértékeléséhez két shakespeare-i figura, Antonius és Coriolanus szolgáltatott modellt. A pesti Nemzeti Színház mindkét politikai darabot 1842 elején mutatta be. A *Julius Caesar* Vörösmarty Mihály fordításában 1842. február 26-án, vagyis egy hónappal a *Coriolanus*-bemutató után került színre, Egressy riválisa, Lendvay Márton jutalomjátékául.²⁵ S mire Egressy fellépett Coriolanus, illetve Antonius szerepében 1842 első hónapjaiban, alakításai már a század új politikai vezéregyéniségének vonásaival gazdagodtak.

A keletkezés nyomában: Coriolanus és Julius Caesar

A két politikai dráma szoros összekapcsolódása egyedülálló jelenség a reformkori Nemzeti Színház Shakespeare-műsorának történetében, ugyanis a darabok mind 1842 előtt, mind 1842 után más-más sorsra jutottak. 1831-ben az Akadémia játékszíni ügyekkel megbízott „választottsága” hetvenhét drámát²⁶ – köztük huszonkét Shakespeare-darabot²⁷ – jelölt ki fordításra; a bizottságnak Vörösmarty is tagja volt.²⁸ S míg a *Julius Caesart* ott találjuk a kiválasztottak között, a *Coriolanus* kimaradt az első intézményes Shakespeare-kánonból.²⁹ Hogy a darab miért nem szerepelt az akadémiai listán, azt mind Bayer József, mind Ferenczi Zoltán megválaszolatlan kérdésnek tartja.³⁰ Némi kapaszkodót az *Elméleti töredékekben* (1837) találunk. Vörösmarty már bizonyosan dolgozott a *Julius Caesar* fordításán a Pesti Magyar Színház megnyitásának küszöbén;³¹

23 Uo.

24 A reformkori nyelvi közeg átrendeződésének főbb sajátosságairól vö. DOBSZAY Tamás, „Szokjon gyapjas fülök az ezután már gyakrabban hallható igazság szavához”: A politikai élet verbális közegének átrendeződése a reformkorban, *Századvég*, 13(2008)/47, 113–150.

25 A jutalomjátékok műsorban betöltött honosító, népszerűsítő szerepéről vö. KERÉNYI Ferenc, *A Nemzeti Színház és közönsége (1845–1848)*, ItK, 84(1980), 428–444, itt: 440–441. A Shakespeare-jutalomjátékok az 1840-es évek elején tetőznek; uo., 441.

26 GERGELY Pál, *Az Akadémia szerepe a Nemzeti Színház létrehozásában*, Bp., MTAK, 1963 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 37), 3.

27 A huszonkét dráma felsorolását lásd: FERENCZI Zoltán, *Náray Antal Romeo és Julia fordítása*, Magyar Shakespeare-Tár, 11(1919), 305–312, itt: 309.

28 Vörösmartyn kívül Toldy Ferenc és Döbrentei Gábor vettek részt aktívan a bizottsági munkában. VÖRÖSMARTY Mihály, *Dramaturgiai lapok*, s. a. r. SOLT Andor, Bp., Akadémiai, 1969 (Vörösmarty Mihály Összes Művei, 14; a továbbiakban: VMÖM 14), 291.

29 FERENCZI, i. m., 309.

30 BAYER, i. m., I, 43; FERENCZI, i. m., 309.

31 A Regélő 1836. márc. 6-án jelentette a fordítás hírét. Stettner Györgynek 1836. dec. 8-án pedig már a fordítás tisztázásának tervbe vételét említi. VÖRÖSMARTY Mihály, *Drámafordítások*, s. a. r. RUTTKAY Kálmán, Bp., Akadémiai, 1983 (Vörösmarty Mihály Összes Művei, 12; a továbbiakban: VMÖM 12), 350.

és ezt az általa alaposan ismert darabot hozza fel a drámai jellem alapján kifejtett bonyodalom és megoldás,³² illetve az egyénített drámai beszéd mintájaként.³³ A *Julius Caesar* és a *Coriolanus* először Vörösmarty írásában tűnnek fel párban,³⁴ előbbi azonban jobban illeszkedik jellemközpontú drámaelméletéhez,³⁵ mint az utóbbi, amelyben az ókori görög drámák felfogásának korszerű változatát látja. Vörösmarty legfontosabb tétele³⁶ szerint „Legjobb, ha a' drámában bonyolódás és kifejlés, a' személyek' caractereiből ered, azaz ha tévedés, vagy büntét a' dráma' hőseinek characterében fekszenek, ha maga a' kifejlés, a' bűnhődés és bal vég ezen characternek egyéb drámai caracterekkel összeütközéséből foly”.³⁷ S bár az *Elméleti töredékek* szerint Coriolanus jelleme sem nélkülözi a tragédiához szükséges tévedést (vakmerőség, makacsság), Vörösmarty az összeütközést elsősorban nem a drámai hős jellemén belül, hanem a görög drámaeszmény, a fátum társadalmasított változatával³⁸ való konfliktusban látja:

A' sorstól elsodort 's megbuktatott ember is igen érdekes lehet az által, ha ezen külső óriási hatalom ellen nemesen 's állhatatossággal nagy czélokért küzd [...]. Sorshatalom gyanánt vehetni színműben minden meggyőzhetlen külső erőt, p. o. a' nép' akarátját köztársaságokban (így küzd daczczal és fenséggel Coriolan a' nép' haragjával), a' zsarnok' parancsát, vagy egy mindenható testület' határozását. 'S ha ezen hatalmak előtt a' jó ember elesik, nem lehet azt minden hibától mentnek tartani; mert abban minden esetre egy kis vakmerőség vagy makacsság van, ha egyes ember nagyobb, óriásibb hatalommal szembe száll.³⁹

A költő *Julius Caesar*-fordítását saját munkáinak kiadásában adta közre 1840-ben,⁴⁰ azonban a klasszikussá vált verses fordítás színházi bemutatóját megelőzte egy másik római tárgyú Shakespeare-darab. S míg a *Julius Caesar* mindösszesen egyszer került előadásra a reformkori színpadon,⁴¹ Egressy Gábor *Coriolanusa* ugyanezen időszak repertoárdarabjává vált. A bemutató sikerét mutatja, hogy két héten belül ismét színre került: Bartháné választotta jutalomjátékul 1842. február 4-én,⁴² és 1842 és 1848 között minden évben legalább egyszer műsorra tűzték.⁴³ Mai szemmel az évi egy-két előadás

32 *Elméleti töredékek* = VMÖM 14, 25–26.

33 *Uo.*, 37.

34 Azon a ponton szól a két darabról, amikor, a tárgyválasztásról szólva, az ismert forrásokat ajánlja a költői invenció ellenében. *Uo.*, 14–15.

35 *Uo.*, 327.

36 *Uo.*

37 *Uo.*, 50.

38 *Uo.*, 328–329.

39 *Uo.*, 51.

40 VÖRÖSMARTY Mihál *Újabb munkái*, 3, Buda, Magyar Királyi Egyetem, 1840. A harmadik kötet tartalma: Színművek: *Julius Caesar*, *Árpád ébredése*, *Kincskeresők*.

41 Legközelebbi felújítása: 1852. okt. 1.; BAYER, i. m., II, 16.

42 *Coriolan. 1842. február 4.* Bartháné Valeria szerepét játszotta. OSZK Színháztörténeti Tár, Nemzeti Színház, Színlapgyűjtemény.

43 1842. jan. 25., febr. 4., 1843. jan. 19., 1844. nov. 8., 1845. ápr. 1., szept. 9., 1846. jún. 22., dec. 3., 1847. jún. 24.,

kevésnek tűnhet, de az éves rendszerességgel színre kerülő színjátékok már repertoárdarabnak számítottak a korban.⁴⁴ Vagyis a *Coriolanus* – a *Julius Caesar*val ellentétben – gyökeret tudott verni egy újdonságokra éhes, számában és összetételében bizonyos állandósággal bíró reformkori törzsközönség előtt,⁴⁵ amelynek kegyeiért operák, balettek és drámai előadások versengtek a pesti Nemzeti Színház színpadán. A reformkori *Julius Caesar* sikertelenségét és a *Coriolanus* sikerét a 20. század első felének színháztörténetírói értetlenül szemlélték, Vörösmarty fordításának irodalmi értékeiből kiindulva.⁴⁶

A két Shakespeare-bemutató időbeli közelsége – éppen szokatlansága miatt – a korabeli kritikának is feltűnt.⁴⁷ Egressy monográfusa szerint a két egymást követő premier közös szellemi forrásra, vagyis Egressy Gáborra vezethető vissza: Rakodczay Pál szerint Lendvay Márton színésztársa példájára döntött a *Julius Caesar* bemutatója mellett,⁴⁸ sőt azt sem zárja ki, hogy Egressy hívta fel Lendvay figyelmét Vörösmarty fordítására.⁴⁹ Rakodczay ezt részben a bemutatók sorrendje,⁵⁰ részben Egressynek a Shakespeare-műsor kialakításában betöltött kulcsszerepe miatt állítja.⁵¹ Csakhogy Rakodczay következtetése, miszerint Lendvay „fellelkesülve E. Coriolanusán, mely 1842. jan. 25-ére esett, febr. 26-án Brutust adta”, a cenzúrapéldányok ismeretében nem tartható.⁵² A *Julius Caesar* szöveggönyve ugyanis előbb került engedélyezésre, mint *Coriolanus*é. A Vörösmarty-szöveggönyv címlapjára tett bejegyzés szerint Fánicsy Lajos mint a drámai tagozat rendezője 1841. október 13-án küldte a példányt vizsgálatra, és Szobovits János helytartótanácsos 1841. október 21-én adott engedélyt *Julius Caesar* előadására.⁵³ A *Coriolanus* szövege ellenben csak pár hónappal később, 1842. január

1848. júl. 18. HAJDÚ (ALGERNON) László, *A Nemzeti Színház műsora 1837. VIII. 22-től 1941. VI. 21-ig*, OSZK Színháztörténeti Tár, MS 192/1–5. *Coriolán (Coriolanus)*, MS 192/2, 47.

44 Összehasonlításképpen: a sikerdarabok legalább egyszer, de népszerűségük csúcsán akár hétszer-kilencszer is műsorra kerültek egy évben. A *Peleskei nótárius* a bemutató évében, 1838-ban ötször, 1839-ben kilencszer, 1840-ben kilencszer, 1841-ben ötször, 1842-ben háromszor, 1843-ban ötször, 1844-ben kétszer, 1845-ben háromszor, 1846 és 1848 között egyszer-ször került színre. HAJDÚ, *i. m.*, 2, 23. A *Bánk bán* sikerszeriája pedig – az 1839-ben egy előadást megért bemutatót követően – 1845 és 1849 között a következőképpen alakult: 1845 novemberében ötször, 1846-ban hétszer, 1847 és 1848-ban öt-öt alkalommal, 1849-ben egyszer került színre. *Uo.*, 2, 27.

45 A közönség szociológiai megoszlásáról, műsor és helyárok szerint lásd KERÉNYI Ferenc, *A radikális színházprogram...*, *i. m.*; Uő, *A Nemzeti Színház...*, *i. m.*, 428–444.

46 BAYER, *i. m.*, II, 11; RÉDEY Tivadar, *A Nemzeti Színház története*, Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937, 167.

47 „Ez már derék! januárban Coriolán, februárban Julius Caesar: ohajtjuk, hogy martiusban Machbet [sic], vagy Othello, vagy Romeo és Juliával ülhethének színészeink ünnepet. De ki fordítja le? s ha lefordítja valaki, ki fizeti meg?” *Színészet, Nemzeti színház*, Regélő Pesti Divatlap, 1842. febr. 2. (A Regélő Tárczája), 75.

48 RAKODCZAY, *i. m.*, II, 97.

49 *Uo.*, II, 59.

50 *Uo.*, I, 168.

51 *Uo.*, II, 61.

52 Kerényi Ferenc nem ismerte a *Coriolanus* cenzúrapéldányát (N. Sz. C 41/1), csak egy az 1850-es évekből való sugópéldányt (N. Sz. C 41). Egressy Gábor *válogatott...*, *i. m.*, 189. Ruttkay az egykori cenzúrapéldányt sugópéldányként ismerteti. VMÖM 12, 373–374.

53 „Ki hagyván a törlöttet, – ezen színjátéknak előadása meg-engedtetik. Budán 21 sberban 841.

7-én került Szobovitshez, aki 1842. január 9-én engedélyezte az előadását.⁵⁴ Vagyis míg a *Julius Caesar* engedélyezése és bemutatója között hónapok teltek el (1841. október 21.–1842. február 26.), a *Coriolanus* esetében ez a folyamat a betanuláshoz szükséges pár hétre rövidült (1842. január 7.–1842. január 25.). Ha a *Julius Caesar* előbb állt a színház rendelkezésére, mint a *Coriolanus*, milyen okok játszhattak közre későbbi bemutatójában? S van-e összefüggés a két darab bemutatója között, mint ahogyan azt Egressy Vörösmarty-recepciója alapján gondoljuk?

Vörösmarty 1839 őszén már készen volt fordításával.⁵⁵ Az Athenaeumban mutatványokat közölt minden egyes felvonásból 1839. október 31. és november 14. között.⁵⁶ Bártfay László naplóbejegyzése szerint 1840. július 8-ára fejezte be a *Julius Caesart* is tartalmazó harmadik kötet korrektúráját.⁵⁷ A kötet megjelenését a Jelenkor 1840. augusztus elsejei száma jelentette.⁵⁸ A bemutató előadás egykori cenzúrapéldánya is fennmaradt, 1840. évi keltezéssel.⁵⁹ A színházi szöveget Ruttkay Kálmán sűgőpéldányként ismerteti, a cenzúrára vonatkozó adatok nélkül.⁶⁰ Szövegkritikai vizsgálatai kimutatták, hogy a nem autográf (másolt) sűgőpéldány egy elveszett vagy lappangó tisztázati kéziratról készült, és hogy a színházi példány Vörösmarty saját kezű javításait tartalmazza.⁶¹ Amint azt Ruttkay Kálmán megállapította, a színházi szövegkönyvön dolgozó fordító olyan szerzői változatokat is létrehozott, amelyek eltérnek mind a szövegkönyv alapján kikövetkeztethető kézirattól, mind az 1840-es első kiadástól.⁶² A kritikai kiadás sajtó alá rendezője úgy véli, hogy a sűgőpéldány javítása az első kiadást követő időszakra tehető: Vörösmarty „e javításokhoz nemigen használta a kéziratot, s az UM 1840. szövegét sem nézte meg”.⁶³ Kérdés azonban, hogy a színházi példány valóban az első kiadást követően készült-e el. Az időrendet illetően annyit megállapíthatunk, hogy a sűgőpéldány a mutatványok közlését (1839. november 14-ét) követően készült el, hiszen az Athenaeumban közölt részletek változatai közül számos már sem a sűgőpéldányba nem került át, sem az első kiadásba.⁶⁴

Szobovits K. Helytartósági Tanácsos”. *Julius Caesar 6 felvonásban. Irta Shakspeare, fordította Vörösmarty Mihál.* 1840, OSZK Színháztörténeti Tár, N. Sz. I. 51, 1.

54 *Coriolan, Szomorújáték...*, i. m.

55 VMÖM 12, 373.

56 A részletek az Athenaeum 1839. II. félévi 35, 36, 38. és 39. számában jelentek meg. VMÖM 12, 351, 374.

57 VÖRÖSMARTY Mihály, *Kisebb költemények 1 (1826-ig)*, s. a. r. HORVÁTH Károly, Bp., Akadémiai, 1960 (Vörösmarty Mihály Összes Művei, 1; a továbbiakban: VMÖM 1), 324.

58 Uo.

59 *Julius Caesar...*, i. m.

60 VMÖM 12, 373–374.

61 Uo., 373.

62 Az életében megjelent többi kiadásban sincsenek meg. Uo., 373.

63 Uo.

64 Például 1.2.113. Ath.: Brutus, hogy figyelmezek rád. Sp., UM 1840: Brutus, szemmel tartalak; 1.2.145. Ath.: Azért, jó Brutus, készülj hallani. Sp.: Készülj azért, jó Brutus, hallani, UM 1840: Készülj azért, jó Brutus, hallani; 1.2.157. Ath.: Egész sereggel megbarátkozám, Sp., UM 1840: Az egész csoportnak megnyilatkozom; 1.2.183. Ath.: Partjaival küzdvn a zajos Tiber, Sp., UM 1840: Tiber' hulláma küzdvn partival; 2.1.302–304. Ath.: Cató' leánya. Véled, nem vagyok / Erősb nememnél, illy többől eredve / 'S illy férjhez adva? Közöld szándéodat Sp.: Cató leánya. Véled, illy atyától / Származva, s illy férj

Vagyis a színházi szöveg 1839 novemberét követően készülhetett el, és úgy látszik, hogy legkésőbb 1840 júliusában már engedélyezésre kész állapotban volt. A cenzúrapéldány címlapjára tett bejegyzésen – „Királyi Censurára küldetett October 13-án 1841 Fáncsy Rendező” – ugyanis javítás nyomait vehetjük észre: az eredeti dátum olvasatunk szerint „Julius 23-án 1840”.⁶⁵ Vagyis a színházi példány 1839 novemberét követően, de még az első kiadás 1840. augusztusi megjelenését megelőzően került kialakításra Vörösmarty közreműködésével.

Ez a sorrend állt a fordító érdekében is, hiszen csak akkor juthatott a bemutató után járó bevételhez a korabeli szabályozás értelmében, ha művét még nem nyomtatta ki.⁶⁶ A drámaírók tiszteletdíjának rendezése a Pesti Magyar Színház megnyitásával egykorú ügy, s Vörösmarty kezdeményező szerepet vitt abban, hogy a kérdés mielőbb rendeződjön.⁶⁷ Az érvényben levő szabályozás szerint a szerző vagy a fordító részesedést kap az új eredeti színdarabok és a „világszerte elismert remek művek (millyen pld. Lear, Romeo)” bemutatásából.⁶⁸ Eredeti mű esetén a szerző egy bevételre volt jogosult a következő megoszlásban: az első előadás bevételének egyötöd részét, a második és a harmadik előadásnak pedig a kétötöd részét kapta meg.⁶⁹ Vörösmarty e szabályozás alapján jutott a *Marót bán* bemutatójának köszönhetően két előadás után járó bevételhez.⁷⁰ S miután „Világszerte elismert remek mű”-vet fordított, így az előadás tiszta hasznából fél bevételre lett volna jogosult a szabályozás alapján, a következő felosztásban: egyötöd részt az első, kétötöd részt a második és a harmadik előadás után.⁷¹ Azonban Vörösmarty valamilyen okból mégsem várta meg a *Julius Caesar* bemutatóját. S miután megjelentette fordítását *Ujabb munkáiban*, a szabály szerint elesett a három jutalom-előadás után járó bevételtől.

mellett nem vagyok, / Erősb nememnél? Mondd szándékat UM 1840: Cató' leánya. Véled, illy atyától / Származva 's illy férj mellett nem vagyok / Erősb nememnél? Mondd szándékat; 3.1.167. Ath. Teljék be a kék Sp., UM 1840: Töltsétek kedveteket; 5.1.85–86. Ath. Két nagy sas szállott első zászlainkra, / 'S ott ültenek, vitézeink kezéből Sp.: Zászlóink elsejére két hatalmas / Sas szállt le, s ott ült, harcosink kezéből UM 1840: Zászlóink' elsejére két hatalmas / Sas szállt le 's ott ült, harcosink' kezéből.

65 A szókezdő *J*, a szóközépi *l* és *i* betűk nyomai miatt véljük, hogy a hónap „Julius”. Az évszám 1-es számát pedig egyértelműen 0-ból javította valaki (véltetően Fáncsy). *Julius Caesar...*, i. m., 1.

66 Bajza József 1837. dec. 28-ai keltezésű hivatalos közleménye a Honművész 1838. jan. 11-ei számában jelent meg. A kérdést a 7. pont szabályozta: „Az eljátszott színművek' tulajdoni joga minden esetre az íróé marad, azaz: az író kinyomtathatja, vagy eladatja szabadon, mint neki tetszik: de csak miután a' jutalom-előadások' ideje eltelt. Ha előbb nyomtatja ki, elveszíti a' fennnt kijelet díjat; de más részről az igazgatóság is kötelezi magát, hogy a' három előadást egy éven túl nem fogja halasztani”. VMÖM 14, 512.

67 VMÖM 14, 512. Újabban Szalisznyó Lilla foglalta össze Vörösmarty színházi bevételeinek alakulását: SZALISZNYÓ Lilla, *Pennával teremtett egzisztencia* (Vörösmarty Mihály és Bajza József megélhetési viszonyai 1837–1843 között), ItK, 116(2012), 189–209, itt: 196.

68 VMÖM 14, 512.

69 Uo.

70 Az első előadás bevétele 479 forint volt, ennek egyötöde 95.8 ft, a második 100 ft körül lehetett. VÖRÖSMARTY Mihály, *Drámák V.*, s. a. r. FEHÉR Géza, Bp., Akadémiai, 1971 (Vörösmarty Mihály Összes Művei, 10; a továbbiakban: VMÖM 10), 625. A pengő- és váltóforintok váltakozó adatait a kritikai kiadásban Szalisznyó Lilla igazította ki. SZALISZNYÓ, *Pennával teremtett...*, i. m., 197.

71 VMÖM 14, 512.

A *Marót bán* esetében, amely a szerző javára került bemutatásra 1838. május 19-én, tudjuk, hogy Vörösmarty azért nem jutott a harmadik ún. jutalom-előadás bevételehez, mert közben kinyomtatta a darabot.⁷² A harmadik előadás után járó részesedést azonban kárpótolta a darab megjelenése: míg az első és a második előadás után 38, illetve kb. 40 pengőforintot kapott, a könyv (750 példány eladása után) 400–500 pengőforintos hasznot hozott.⁷³ A szerző a kiadás teljes bevételeire számot tarthatott, hiszen baráti adományoknak köszönhetően került nyomtatásra,⁷⁴ s kelendőségét – a darab körül kialakult polémiák (plágiumvád, szerzői jutalom-előadás ügye) mellett – az előadások is biztosították.⁷⁵ Vörösmarty vélhetően a szabályzatban rögzített bevételekhez kívánt jutni *Az áldozat* és a *Julius Caesar* színházi bemutatóiból is, még a darabok megjelenése előtt.⁷⁶ Szerzőjük a bemutatókra készülve végezhetett dramaturgiai, javítási munkálatait, hiszen ahogyan a *Julius Caesar*, úgy *Az áldozat* esetében is előbb került a szöveg a színházba, mint a nyomdába. *Az áldozat* korabeli rendezőpéldányának szövege korábbi eredetű, mint az 1840. november végén megjelent szöveg, és a színházi példány jelentős eltéréseket tartalmaz az első kiadás szövegéhez képest.⁷⁷ Hogy a Vörösmarty közreműködésével kialakított szöveggényvek már a színháznál voltak a nyomtatást megelőzően, abból is látszik, hogy a bemutatók végül nem Vörösmarty javára (mint a *Marót bán* esetében), hanem Fánscy Lajos (*Az áldozat*)⁷⁸ és Lendvay Márton (*Julius Caesar*) jutalomjátékaul kerülhettek színre. A megjelenést⁷⁹ követően a színház ugyanis szabadon rendelkezett a színpadra alkalmazott szövegekkel.⁸⁰

Dénes Tibor értékelése szerint a *Marót bán* színházi fogadtatása körül kialakult polémia okozta *Az áldozat* bemutatójának késlekedését, pedig – amint írja – a színház fojtogató darabhiánnyal küzdött.⁸¹ Valószínű azonban, hogy a késlekedés a me-

72 Az 1838-as kiadás baráti adományokból készült. Kelendő lehetett az előadások és a támadások miatt is. VMÖM 10, 625. A *Marót bán* háromszoros hasznot hozott. Vö. SZALISZNYÓ, *Pennával teremtett...*, i. m., 197.

73 VMÖM 10, 625, 590, 593. A kritikai kiadás összegeinek korrekciója: SZALISZNYÓ, *Pennával teremtett...*, i. m., 197.

74 VMÖM 10, 625.

75 Uo.

76 Vörösmarty a következőket írja a szerzői honorárium ügyéről 1842 júliusában: „Ha tudjuk, hogy a' kitett feltételek mellett [...] a' jutalom bizonyosan 's elmaradhatatlanul kiadatik: örömet fáradunk érte, bármi mérsékelt legyen is az”. VMÖM 14, 265.

77 „A K1 töredékeinek és az Rp megfelelő részeinek közös eltérése a kiadott szövegtől arra enged következtetni, hogy a kiadás egy ismeretlen további kézíratról készült, az Rp viszont még a K1 másolata”. VMÖM 10, 703, 704–705. A kritikai kiadás 1839–1840 közé datálja a rendezőpéldányt. Uo., 705.

78 Bemutató: 1841. ápr. 26. Fánscy még a budai társulat tagjaként fontos szerepet vitt Vörösmarty drámáinak népszerűsítésében. DÉNES Tibor, *Vörösmarty drámái a színpadon*, It, 38(1950), 88–103, itt: 92, 94.

79 *Az áldozat* végül – a színházi bemutatókat nem bevárva – *Ujabb munkáinak* negyedik kötetében jelent meg. VMÖM 1, 324. A Jelenkor nov. 28-ai száma értesít a megjelenésről. Vörösmarty 1839. július első felében közölt mutatóványokat az I–IV. felvonásokból, vö. VMÖM 10, 705.

80 Vörösmarty 1842. júliusi cikke (*A színházi drámajutalomról*) is ezt támasztja alá: „Az író semmit sem követel; megköszöni (egy kis dicsvágy mellett), ha munkája előadatik, vagy törvények' hiányában eltűri, mit vele tenni akárciknek tetszik”. VMÖM 14, 269, 647.

81 DÉNES, i. m., 101. Vö. VMÖM 10, 724.

gyei részvényes választmányi igazgatás és az Athenaeum szerkesztői közötti rossz kapcsolat következményeiből fakadt. A pesti színház ügymenetének elégtelenségeiről Vörösmarty is megemlékezik *Visszapillantás bevezetésül* című írásában.⁸² Cikke azt a bő másfél évet veszi számba (1839. április 28-tól 1841. január 5-ig), amikor az Athenaeum szerkesztői úgy döntöttek, hogy a *Játékszíni krónika*ban szüneteltetik bírálati tevékenységüket. Valószínű, hogy *Az áldozat* és a *Julius Caesar* bemutatóinak késlekedése is e vizálynak köszönhető. A *Játékszíni krónika* szüneteltetésének háttérében a Pesti Magyar Színházat bíró Részvénytársaság Igazgató Választmány és az Athenaeum szerkesztőségének sajtópere állt.⁸³ Az első két igazgató, Bajza József, majd Szentkirályi Móric lemondását követően a színházat fenntartó részvénytársaság tagjaiból alakult választmány végezte az igazgatást,⁸⁴ s „többfejű vezetés” alakult ki.⁸⁵ 1839. január végén az Athenaeumban egy aláírás nélküli közlemény adta hírül Nyáry Pál Pest megyei főjegyző teljhatalmú igazgatói kinevezését, sajnálkozva Ráday Gedeon lemondásán, a gyakori igazgatóváltásokon, a színészek eltávozásán.⁸⁶ Nyáry Pál, a választmány elnökével, Földváry Gáborral vallató parancsot adott ki a közlemény szerzőjének ki-puhatolására,⁸⁷ majd a vallatási parancs megtagadása miatt beperelték az Athenaeum szerkesztőségét a megyei bíróságnál.⁸⁸ A bíróság 1839. március 15-én a perben elmarasztalta és pénzbírságra ítélte Bajza Józsefet,⁸⁹ majd a királyi tábla megsemmisítette a bírói tanács, köztük Simontsits János elfogult ítéletét, aki maga is a színházi választmány tagja volt.⁹⁰ S bár a választmány elvesztette a pert, a helytartótanács az Athenaeum szerkesztőségét is „kíméletre utasította”, „ami lényegében azt jelentette, hogy szólásszabadságukat továbbra is korlátozták”.⁹¹ A Megyei Tábla folytatta a pert,⁹² és a triász 1839. április 28-ától szüntette be a „Magyar Játékszíni Krónika” kritikáit, egészen az új országos igazgatás felállásáig, 1841 elejéig.⁹³

82 *Visszapillantás bevezetésül* = VMÖM 14, 206–219.

83 A perről lásd BAJZA Kálmán, *Az Athenaeum-per: Az első magyar sajtóper története*, Bp., Argumentum, 1997 (Irodalomtörténeti Füzetek, 142). A pert a választmány elnöke, Földváry Gábor indította Bajza József ellen. A per azonban lehetőséget adott a korábbi igazgató, Bajza megkecsegtetésén túl az Athenaeum triászával való leszámolásra, miután a szerkesztőség a megyei urak elképzeléseinek legkevésbé megfelelően foglalkozott a színházi kérdésekkel. *Uo.*, 13, 21–23. Az ügy irodalmi-színházi vonatkozásairól vö. VMÖM 14, 574–610.

84 VMÖM 14, 607.

85 RÉDEY, *i. m.*, 142.

86 VMÖM 14, 579, 586.

87 *Uo.*, 586–591.

88 *Uo.*, 591.

89 Bajza megbüntetéséhez kedvező körülmény volt Wesselényi és Kossuth elítélése is 1839 első hónapjaiban. BAJZA, *Az Athenaeum-per...*, *i. m.*, 33.

90 *Uo.*, 31, 51; VMÖM 14, 598.

91 *Uo.*, 606.

92 A per 1839. ápr. 17-től 1841. márc. 23-ig tartó második (záró) szakaszáról lásd BAJZA, *Az Athenaeum-per...*, *i. m.*, 55–84.

93 Szűcsi József, *Bajza József*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1914, 255. Amint rámutatott, Bajza József 1839. októberi röpirata (*Szózat a pesti Magyar Színház ügyében*) már az országos színház felállítása mellett érvelt, s az országgyűlés lényegében Bajza röpiratát követve szervezte az országos színházat.

Vörösmarty – az új országos választmányi korszak küszöbén – az elmúlt másfél év eseményeire reflektáló *Visszapillantás bevezetésül* című írásában megemlíti Wurda József operaénekes ügyét,⁹⁴ amely fényt vet az 1840-es év zavaros működésére: „Mint halljuk, Wurda több hónap előtt kérte, sőt sürgette némely szerepek’ megküldését, ’s igen sokáig válasz nélkül hagyatott, míg végre a’ dolog tudtára esett gróf Ráday Gedeonnak, ’s indítványára a’ szerepek’ leiratása s elküldése meghatározottatott. Igen méltó volna a’ késedelmezés’ valódi okát tudni”.⁹⁵ Az ügy rendezéséhez nem csak Ráday, hanem Nyáry személyes beavatkozására is szükség volt, akik végül csak a jövő igazgatóság jóváhagyásának reményében és nem választmányi határozat formájában rendezték a helyzetet.⁹⁶ A *Julius Caesar*-bemutató ügye azonban megrekedt a részvényes választmány működésének utolsó évében (1840), hasonlóan *Az áldozat*hoz, amelynek szövegkönyve 1839/40-ben már ugyancsak készen állt a színház számára. Ha a Vörösmarty-bemutatókhoz hasonló jóindulat volt szükséges, mint Wurda ügyének rendezéséhez, az Athenaeum-pártiak aligha számíthattak erre a megyei választmány részéről. A pesti magyar színházról szóló 1840. márciusi országgyűlési vitát megelőzően, Nyáry álnéven felszólította a választmánnyal Bajzát, hogy adjon számot a színház gazdálkodásáról, majd hírlapi vádaskodásokat követően Nyáry nyílt támadást intézett Bajza ellen; Bajza cáfolatai végül Nyáryt kényszerítették mentegetőzésre.⁹⁷ S bár Nyáry lemondott az igazgatóságról 1840. május 5-én, de év végéig – újra a régi együttes „ügyvitel” formájában – a választmány tagja maradt.⁹⁸ Csak az országos igazgatás⁹⁹ hozott kedvező fordulatot az Athenaeum *Játékszíni krónikája*, és valószínűleg *Az áldozat* és a *Julius Caesar* sorsában is.

Nem tudjuk, hogy Lendvay mikor és hogyan jutott arra a gondolatra, hogy – Egressy Gábor és Megyeri Károly nyomában – egy új Shakespeare-darabbal gazdagítsa a pesti színház műsorát, s későbbi nagy szerepét, az *Othello* bemutatóját megelőzve, a *Julius Caesart* vegye elő.¹⁰⁰ Lendvay 1840-ben engedéllyel ugyan, de távol volt a Nem-

Uo., 263. A Szózat cáfolatára Nyáry Pált kérte fel a választmány, de ilyen ellentmondás összeállítására végül nem került sor. BAJZA, *Az Athenaeum-per...*, i. m., 67.

94 VMÖM 14, 215. Állandó tagként való szerződtetése a színházi intrikák miatt hiúsult meg. Uo., 404.

95 Uo., 215. Vörösmarty cikkére a volt részvényes választmány több tagja nyilatkozatot tett közzé. A választmány azzal tért ki a kérés elől, hogy nem áll módjában Wurdával 1841-re rendelkezni, mert addigra a színházat az országos választmány veszi kezelésbe. Uo., 610.

96 Uo.

97 Vitájuk áttekintése és kronológiája: BAJZA, *Az Athenaeum-per...*, i. m., 67–69, 113–114.

98 RÉDEY, i. m., 158–159.

99 A kormányzó választmány (br. Orczy György, Simontsits János, Patisz Károly, gr. Ráday Gedeon) első ülését 1840. dec. 30-án tartotta, s működése az 1843. ápr. 23-án aláírt átvételi jegyzőkönyvvel ért véget. A vezérvármegye befolyása a részvénytársaságot képviselő Ráday révén továbbra is érvényesült, sőt 1841 húsvétjáig ő látta el a konkrét igazgatási feladatokat is. (1841 húsvétjától 1842 végéig Simontsits János igazgatott.) Az első és egyetlen színházi ember, Szigligeti Ede 1841 októberében veszi át a titkári teendőket. *Magyar színház történet 1790–1873*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 1990, 285.

100 SALLAY Imre szerint Vörösmarty Lendvayval és Egressyvel volt a legbizalmasabb kapcsolatban a Nemzeti Színház színészei közül: „Lendvayn és Egressyn (ezt gyakrabban) kívül saját lakásában megjelenni mást közülök nem tapasztaltam”. *Vörösmarty Mihály...*, i. m., 278.

zeti Színházról,¹⁰¹ főként vidéki városokban játszott,¹⁰² és külföldi tanulmányutakon képezte magát.¹⁰³ 1841 augusztusától lépett fel újra rendszeresen a Nemzeti Színházban¹⁰⁴ mint a társulat tagja.¹⁰⁵ Vagyis csak 1841 augusztusát követően vált realitássá a shakespeare-i jutalomjáték gondolata. Egressy Gábor korábban, már 1841 januárjában visszatért az új jogállású intézményhez, immár a Nemzeti Színházhoz,¹⁰⁶ ugyancsak hosszas vendégszerepléseket követően.¹⁰⁷ Kerényi Ferenc szerint a távollét nem kedvelt Egressy kísérletező törekvéseinek. Ahogyan Krizsbai Miklós barátjának írja 1841. március 29-én: „Husvét után minden studiumaimat elől akarom kezdeni, s olly hosszú mint veszedelmes recreatiot nem engedek magamnak többé, mint az utóbbi másfél év volt”.¹⁰⁸ Kerényi Egressy naplóbejegyzésére hivatkozva azt írja, hogy az említett stúdiók egyrészt szerepálmokra vonatkoznak, a shakespeare-i szerepek közül Othellóra.¹⁰⁹ Másrészt az említett stúdiók a színügyi szakírói tevékenységének fellendítését is magukba foglalták;¹¹⁰ többek között Kossuth Lajossal folytatott vitája is alkalmat adott Egressynek színügyi nézetei kifejtésére.¹¹¹ A színész-szakíró ebben az 1841. április 4-én megjelent írásában már élénken foglalkoztatta Antonius figurája: Kossuthnak írt válaszából látható, hogy behatóan tanulmányozta Antonius gyászbeszédét, és a *Julius Caesar*ból választott írásához mottót.¹¹² Valószínűnek tartjuk, hogy Egressy pesti visszatérését követően, az új „nemzetis” korszak kezdetén figyelt fel a színházban található, színre alkalmazott Vörösmarty-fordításra, valamikor 1841. január eleje és március vége között.

Arra is találunk nyomot, hogy Egressy 1841 májusában maga is részt vett a műsor kialakításában, amint arról egy 1841. május 3-ai levele tanúskodik.¹¹³ Ez abból a helyzetből következett, hogy a műsor kialakítása – köztük a drámabírálás feladata is – a kormányzó választmányra (Orczy, Simontsits, Patisz, Ráday), vagyis politikusokra és

101 Lendvay nincs felsorolva a férfi „játszó személyek” között. *Nemzeti színházi Zsebkönyv 1841-ik évre*, Pest, Landerer, 1841, 2. Földváry Gábor választmányi elnöknek kellett felszólítania a visszatérésre Lendvayt, aki időn túl maradt vidéken, hogy teljesítse szerződéses kötelezettségét. A levélrészletet közli: SZÉKELY József, *Magyar játékszín: A Nemzeti Színház félévszázados ünnepélye alkalmából*, Bp., Légrády, 1887, 154–155.

102 ZSOLDOS Ernő, *Id. Lendvay Márton*, Bp., Színháztudományi és Filmtudományi Intézet–Országos Színháztörténeti Múzeum, 1958 (Színháztörténeti Füzetek, 19), 15–18.

103 HEGEDŰS Géza, *Id. Lendvay Márton = Nagy magyar színészek*, szerk. GYÁRFÁS Miklós, HONT Ferenc, Bp., Bibliotheca, 1957, 76–89, 85.

104 ZSOLDOS, *i. m.*, 32.

105 *Nemzeti Színházi Zsebkönyv 1842-ik évre*, Pest, Trattner Károly, 1842, 9.

106 Egressy Gábor válogatott..., *i. m.*, 180.

107 *Uo.*, 128.

108 *Uo.*, 130. Kerényi Ferencnél rosszul szerepel a dátum (1841. február 29.). A levélben *tavaszelő* áll.

109 *Uo.* Egressy bejegyzése 1840-ből (valószínűleg december elejéről) való. *Egressy Gábor naplójegyzetei 1840–1844*, OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 611, I, 5–6.

110 Egressy Gábor válogatott..., *i. m.*, 130.

111 *Uo.*

112 *Utóhangok a színészek évdíja fölötti zajokra = uo.*, 26–27.

113 PITROFF Pál, Kovács Pál *irodalmi levelezése*, It, 3(1914), 180–187, itt: 181.

közigazgatási emberekre hárult, szinte teljesíthetetlen feladatként.¹¹⁴ Egressy ezt írja Kovács Pálnak a pesti állapotokról:

Nekünk még sem directorunk, sem határozott rendszerünk és állapotunk, minden a legnagyobb zavarban 's az egész ügyünk, ide értve a' művészetet is, olly hanyatlásban van, hogy a' legbuzgóbbak is idegenülnek a' színháztól, mi csak természetes eredménye a' kormánytalanságnak. A' Schodelné operapárt, mely nagy kiterjedésű, romlásunkra esküve nem járja a Színházat. Orczy, az igazgatósági elnök falun lakik, a' legsürgetőbb ügyekben nincs ki végezzen. – A repoertoirt néhányan szerkesztjük és Simontsits meg-erősíti, minthogy egyéb hatalma alig van.¹¹⁵

A májusi állapot alapján nem zárhatjuk ki, hogy a műsorszerkesztés már 1841 elejétől, az első országos választmányi ideiglenes igazgató, Ráday Gedeon alatt a drámai és operai tagozat rendezőinek, vezető művészeinek¹¹⁶ kezébe került, hiszen nem volt más, aki ellássa a feladatot. Egressy Ráday hozta vissza a színházhoz,¹¹⁷ és valószínű, hogy 1841 áprilisában és májusában, amikor már Simontsits János volt az ideiglenes igazgató, a Ráday alatt kialakult szokás folytatódott.¹¹⁸ A műsorpolitikát érintő lényeges változás 1841 nyarán áll be: a választmány június 9-ei ülésén jelenti, hogy a Magyar Tudós Társaság négy tagot küld ki, a színház pedig három színész taggal egészíti ki a drámbíráló bizottságot.¹¹⁹

1841 első felében azonban még mindig nem mutatják be a *Julius Caesart* a Nemzeti Színházban, az idő táján sem, amikor *Az áldozat* már színre kerül Fáncsy jutalomjátékául (1841. április 26.), az Egressy-levélből kibontakozó színészi műsorpolitikai tevékenységének köszönhetően. Egressy, miután ismertette Kovács Pállal a műsortervet, amely május elején a hónap felére állt össze, Scribe *Egy pohár víz* című vígjátékáról írja, hogy május 10-én „Ez talán az én jutalomjátékom lesz, de csak talán, mert Orczy nem lévén itt, nincs kivel végezniem”.¹²⁰ Orczy György jóváhagyhatta Egressy jutalomjáté-

114 PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, *A drámbíráló bizottság*, ItK, 49(1939), 6–16, itt: 10.

115 PITROFF, *i. m.*, 181.

116 1841 első felében Fáncsy Lajos és Komlóssy Ferenc feleltek a drámai, Udvarhelyi Miklós az operai rendezésért. HOFER Miklós, KERÉNYI Ferenc, MAGYAR Bálint, MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit, SZÉKELY György, VAMOS László, *A Nemzeti Színház 150 éve*, Bp., Gondolat, 1987, 222. Szücsi József szerint Simontsits jobb keze Fáncsy Lajos volt. SZÜCSI, *i. m.*, 264.

117 PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR, *A Nemzeti Színház...*, *i. m.*, II, 154.

118 Egressynek 1841 májusának végén újra csalódnia kellett. Már 1839 februárjában jelentkezett rendezőnek, de nem kapta meg a pozíciót. *Uo.*, II, 96–98. Szilágyi Pál színésztársának rendezői kinevezése hírére a következőket írja Krizbai Miklósnak 1841. máj. 25-én: „az igazgatóság az opera dühös ellenségének tartja az egész drámai személyzetet, és e' hite kigyógyíthatlan. E' hitében remeg legkisebb befolyást is engedni erősbjeinknek az intézet belső kezelésére”. SZENTIMREI Jenő, *Egressy Gábor ismeretlen levelei*, Igaz Szó, 4(1956), 1871–1884, itt: 1882.

119 PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR, *A drámbíráló bizottság*, *i. m.*, 10. Bartay Endre kérésére Vörösmarty Mihály szervezi meg a bizottságot 1843-ban, később is bevált formájában. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR, *A Nemzeti Színház...*, *i. m.*, I, 156.

120 PITROFF, *i. m.*, 181.

kát, ugyanis 1841. május 10-én a színház ezt tűzi műsorra.¹²¹ A színház művészei 1841 első hónapjaiban már a bemutatók reális lehetőségének tudatában foglalkozhattak Vörösmarty színpadra alkalmazott szövegeivel az új országos igazgatás és az Athenaeum szerkesztői közötti rendezettebb kapcsolat idején. Abban az időben, amikor Fánccsy *Az áldozat* bemutatójára készült, Egressy behatóan foglalkozott Vörösmarty fordításával: erre vallanak a Kossuthnak írt cikket (1841. április 4.) átszövő *Julius Caesar*-utalások. S ha előbb nem, a *Julius Caesar*-al való foglalkozás közben fel kellett figyelnie a *Coriolanus*-ra is, Vörösmarty hatására.

Az *Elméleti töredékek* óta a *Julius Caesar* összekapcsolódott a *Coriolanusszal*. Egressy, amikor pár héttel a bemutató előtt tanulmányban készíti elő közönségét a darab befogadására, Vörösmartyhoz hasonlóan maga is párban gondolkodik a két római darabról. De míg Vörösmarty a történeti forrásokon alapuló drámák előnyeit méltatja Shakespeare két darabjában,¹²² Egressy a politikai művészet védelmében hivatkozik a szerzőre. Számára ugyanis Shakespeare nemcsak mintát adott egy új műfajra, a politikai drámára, hanem legitimálta a korban alulértékelt politikai művészetet:

közvetlenül e' kettőnek egymással semmi dolga. De előállott a' nagy mester és megjárta a' lehetőségnek legvégső határait. Shakspear' hatalmas szellemének sikerült e' két heterogén elemet, a' politikát és művészetet, egymással eljegyezni, hihetlen közelbe hozni, sőt bizonyos pontokban egybeolvasztani. E' politikai műpéldányok két legjelesbike: Coriolan és Julius Caesar.¹²³

Vörösmarty szerepe Egressy „római” recepciójában jól kitapintható, hiszen a színészszakíró a politikai és nem politikai művészet megkülönböztetésében egyszerre hivatkozik Shakespeare- és Vörösmarty-példákra:

Miután az illy nemű drámák' fő iránya a' poesis' minden igyekezete mellett is csakugyan politico didactikai marad, 's bennök a' nyilvános életnek túlnyomósága van a' családi fölött; értékök könnyen meghatározható. Végcél' tekintetében egy rangban állanak más drámanemekkel; hatás' tekintetében nem. [...] míg egy Brutus, egy Coriolan' sorsa megrendíti lelkünket, 's bámulattal tölti el: addig egy Lear, egy Cordelia' sorsán a' fájdalmas részvét könnyei tolnak szemeinkbe. Azok országfiak, ezek atya és gyermek. Így a' Szózat és Liszt Ferenchez a' velökig megrázzák lelkünket, elragadnak: Szép Ilonka pedig szívünket indítja meg.¹²⁴

121 Bolingbroke Egressy egyik nagy, élete végéig adott szerepévé vált. RAKODCZAY, i. m., I, 160.

122 VMÖM 14, 15.

123 *Coriolan Shakspear-tól = Egressy Gábor válogatott...*, i. m., 35.

124 *Uo.*, 39.

Egressy választása versengés is Vörösmartyéval, legalábbis a színházesztétika terén.¹²⁵ A *Coriolanus* bemutatójáig lényegében a nemzet első költője által kiemelt darabok mentén alakult a pesti Magyar Színház Shakespeare-műsorának reformkori története. Egressy Shakespeare-programját a korabeli esztétikai kánon két vitán felül álló csúcsdarabjával, a *Learrel* és a *Hamlettel* indította a pesti Magyar Színházban. Választásai összhangban álltak az akadémiai listával és Vörösmartynak egy 1837. októberi színikritikájában mondottakkal is, aki Shakespeare, Schiller és Victor Hugo darabjait ajánlja bemutatásra azzal a céllal, hogy a Budai Színtársulatból megörökölt drámai repertoár korszerű módon bővülhessen.¹²⁶ Vörösmarty Shakespeare-től négy drámát tartott különösen fontosnak a pesti színház számára:

Azon darabok közül, melyek más nemzeteknél a 'színház' örökös díszai, melyekben magokat jeles színészek vetekedve gyakorolják 's a' közönség' csüggedetlen részvétele mellett kitüntetik, alig birunk egyet kettőt jó fordításban. Nincs Learunk, nincs Romeónk; nem láthatjuk a' Velencei Kalmárt, Hamletnek csak árnyékát birjuk [...].¹²⁷

Egressyhez hasonlóan a kor sokoldalú vezető színésze, Megyeri Károly is egy, az akadémiai kánon listáján szereplő és a színikritikában megemlített darabot, *A velencei kalmárt* választotta jutalomjátékul.¹²⁸

Lendvay a Vörösmarty által említett negyedik Shakespeare-darabot (*Romeó és Júlia*) 1844-ben mutatta be jutalomjátékul. 1842-ben azonban három olyan újdonság került színre, amelyek közül kettő (*Coriolanus*, *Othello*) nem szerepelt sem az akadémiai listán, sem a Vörösmarty által említett négy Shakespeare-alapmű között. S amint az Henszlmann Imre kritikájából kiderül, ő az akadémiai listán szereplő *Julius Caesart* nem számította a sürgősen bemutatásra váró elsőrendű darabok közé. Hiszen bár Henszlmann többször nyilatkozik elismerően Vörösmarty fordításáról,¹²⁹ a költő vá-

125 Egressy Ludwig Tieck *Dramaturgiai lapjaiból* (1826) is ismerhette John Kemble híres Coriolanus-alkítását. Tieck tanúja volt Kemble utolsó fellépésének a szerepben 1817-ben. PETŐFI Sándor *Összes művei: Vegyes művei 1, Drámák*, szerk. HAVAS Adolf, Bp., Athenaeum, 1895, 363. Amint arra Kerényi Ferenc rámutat, Tieck munkája hatással volt Egressy 1839-es *Hamlet*-tanulmányára. Egressy Gábor *válogatott... i. m.*, 177. Kerényi ellenben nem találja nyomát Tieck hatásának a *Coriolanus*-tanulmányban. Uo., 190. A szellemi forrás a *Coriolanus* esetében Vörösmarty.

126 Szemben a Pesti Magyar Színház fenntartó részvénytársaság tagjaiból alakult választmány műsorpolitikájával, amely kezdetektől az operákra és a zenés-látványos darabokra akarta helyezni a fő súlyt. VMÖM 14, 412. A jelen tanulmány időtartamát is magába foglaló ún. operaháborúról, kronológiával együtt: KERÉNYI Ferenc, *Az operaháború, egy színháztörténeti jelenség komplex leírása*, Színház-tudományi Szemle, 1(1977), 109–142.

127 VMÖM 14, 82.

128 *A velencei kalmár*. Bemutató: 1840. ápr. 27.

129 „A fordítást illetően arról minden joggal nemcsak azt állíthatni, hogy maga nemében a legjobb magyar fordítás: hanem, hogy az amellett valódi költő munkája is, minek legnagyobb díszé a szabadság, mellyel a tökéletes angolon sokszor a legjelesebb tapintattal változtatván, ez tökéletes magyarrá tétett, anélkül, hogy jellemző komoly méltó hangjából veszített volna.” HENSZLMANN Imre, *Julius Caesar = Magyar Shakespeare-tükör: Esszék, tanulmányok, kritikák*, szerk. MALLER Sándor, RUTTKAY Kálmán, Bp., Gondolat, 1984, 122. „Valamint Egressy, úgy a derék Lendvay is átlátván, mennyire szükséges a

lasztását a kánoni rangsor felől kérdőjelezi meg: „Vajha a közönség ezen fordítása által szerzett érdemét elismervén, részvételével Vörösmartynkat arra bírná, hogy nemsokára Shakespeare-nek valamely elsőrendű munkája fordítására magát eltökélné.”¹³⁰ Ahogyan arra Korompay H. János felhívta a figyelmet, Henszlmann *Julius Caesart* Shakespeare harmadrendű darabjai közé sorolta, miután egyénítő drámaeszményének „nem felel meg ez a Shakespeare-mű: az antik tárggyal összefüggő külső motiváció így lényegesen hozzájárulhatott ahhoz, hogy e darab a költő legjobb drámáihoz képest csak harmadrendűnek bizonyult”.¹³¹ Egy hónappal korábban Henszlmann Egressy választásával kapcsolatban nem bocsátkozik a Shakespeare-kánonon belüli vitakérdésekbe:¹³² mind Egressy választását, mind játékát az egyénítés jegyében dicséri meg,¹³³ s *Coriolanust* később is kiemeli a jellemfestés szempontjából.¹³⁴ Egressy tehát nem csak hogy közös nevezőre hozza a két római darabot a Vörösmarty által is művelt politikai művészet kategóriájában, hanem – amint azt Henszlmann kritikája sugallja – jobb érzékkel választott az antik tárgyazású darabok közül az egyénítő drámaesztétika szempontjából.

Rakodczay Pál szerint Egressy 1840. április 13-ai pesti távozását követően, vidéki vendégszereplései alatt foglalkozott *Coriolanus* fordításával és tanulmányával.¹³⁵ S bár ezt a feltevést teljes bizonyossággal nem lehet kizárni, *Az áldozat* és a *Julius Caesar* bemutatása az új országos választmány, illetve a művészek műsoralkító tevékenységének köszönhetően vált kivitelezhetővé. De míg *Az áldozat* a maga húsz megnevezett szereplőjével, s négy-öt főbb szereplőjével színre tudott kerülni 1841. április 26-án, a *Julius Caesar* egészen más nagyságrendet kívánt. A színlap szerint a bemutatón negyvenhárom nevesített szereplő, továbbá katonákat és a népet alkotó statiszták léptek fel,¹³⁶ vagyis az esemény az összes drámai férfiszínészt, illetve kardalnokot igényelte.¹³⁷ Ráadásul a darab több olyan szerepet kínált, amely a színház összes vezető színészére egyszerre rótt feladatot, Lendvay (Brutus) mellett Bartha Jánosra (Julius Caesar), László Józsefre (Octavius), Egressy Gáborra (Antonius), Fáncsy Lajosra (Cassius), Megyeri Károlyra (Casca), Szerdahelyi Józsefre (Decius Brutus), Szentpétery Zsigmondra (Messala), Laborfalvi Rózára (Portia) és Lendvaynéra (Calpurnia).¹³⁸ A *Coriolanus* elő-

közönséget a nálunk megszokott drámai söpredék után valódiabb művekhez szoktatni, először *Julius Caesart*, Vörösmarty jeles és igazán művészi fordítása szerint, s most nov. 10-én *Othellót* hozá fel színpadunkra.” HENSZLMANN Imre, *Othello* = *Uo.*, 123.

130 HENSZLMANN, *Julius...*, i. m., 122.

131 KOROMPAY H. János, A „jellemzetes” irodalom jegyében: Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása, Bp., Akadémiai, 1998 (Irodalomtudomány és Kritika), 153.

132 HENSZLMANN Imre, *Coriolan*, Regélő Pesti Divatlap, 1842. jan. 29., 67–69.

133 *Uo.*, 68.

134 A III. Richárdról szólva így ír 1843-ban: „az egész darab első és fő alapja a cím-személy jelleme, valamint ugyanis a sarok, min a cselekvény megfordul, és a bimbó, miből az fejlődik, *Learben* is *Lear*, *Hamletben* is *Hamlet*, *Coriolanban* *Coriolan* jelleme”. Idézi KOROMPAY H., i. m., 156.

135 „Mert főntebb naplójában nem említvén *Coriolanust*, hanem *Othellót*, amazon már valószínűleg túl volt.” RAKODCZAY, i. m., I, 145, 150.

136 *Julius Caesar*, 1842. február 26. OSZK Színház történeti Társaság, Nemzeti Színház, Színlapgyűjtemény.

137 *Nemzeti Színházi Zsebkönyv 1843-ik évre*, Kecskemét, Szilády Károly, 1842, xi, xiii.

138 A szedő rosszul szedte a színlapot a következő összeesküvők felsorolásában: Casca, Trebonius, Ligarius, Sigarius. A színlap szerint Fáncsy, Megyeri, Gózon, Láng játszották e szerepeket. Csakhogy

adása hasonló nagyságú szereplőgárdát igényelt, és főbb szereplői megegyeztek a *Julius Caesar*ban fellépő színészekkel (Egressy Coriolanus, Lendvay Aufidius, Megyeri Titus Lartius, Bartha Cominius, Szentpétery Menenius, Fáncsy Sicinius, László Brutus, Laborfalvi Volumnia és Lendvayné Virgilia szerepében).¹³⁹

Azonban egészen Bartay Endre igazgatásáig (1843–1845) a korszerű drámai műsor egyik akadályja, hogy gyakran éppen az együttes jelenlét hiányzik a színházból. 1841 májusában az Athenaeum hasábjain arról cikkezett egy bennfentes, hogy a drámai műsor nem adható „becsülettel”, mert Megyeri, Egressy és Lendvay nincsenek Pesten, vendégszereplésekre utaztak,¹⁴⁰ nincs Lendvayné és Bartha sem; Laborfalviról, Megyeriről, Szentpéteryről, Egressyről és Fáncsyról is úgy tudja, hogy újra menni készülnek.¹⁴¹ A helyzet 1841. november végére sem változott. Vahot Imre szerint a szabályozatlan prózai vendégszereplések miatt operák, paródiák és „hanyagul adott régi dráma” adják a Nemzeti Színház műsorát, s „majd minden jóra való ember kerüli vagy félve közelíti meg a’ kerepesi úton recsegő, akadozó, ’s mind untalan hiányos nemzeti machinát”.¹⁴² Cikke írásának idején is (1841. november 23-án) három vezető színész, Fáncsy Lajos, Laborfalvi Róza és Lendvay Márton indult vendégszerepelni.¹⁴³ Egressy 1842 elején, a bemutatókat követően, újra elhagyja a színházat, és csak Bartay Endre igazgatása alatt tér vissza, azzal az elhatározással, hogy huzamosabb ideig marad.

1842 januárjában és februárjában azonban a Nemzeti Színház ki tudta állítani a hatalmas személyzetet megmozgató római darabokat, ami – jutalomjátékokról lévén szó – a színészek kollegiális összefogásáról tanúskodik. Nem ez az egyetlen dokumentuma az együttes fellépésnek ez idő tájt: 1842. február 16-án, a két bemutató között születik meg a vezető drámai színészek érdekvédelmi szövetsége, akik közös társulatként tekintenek magukra öt éven át, akár Pesten, akár vidéken játszanak.¹⁴⁴ A vezető színészek közül Bartháné,¹⁴⁵ Egressy, Laborfalvi, László, Lendvay, Lendvayné, Megyeri

mivel Cassius szerepe kimaradt, valamint egy fantomszerep (Sigarius) is rákerült a színlapra, elcsúszott a szereposztás. A színlapon ceruzás kiigazítások szerepelnek. *Julius Caesar, 1842...*, i. m. A színlap és a ruhatári jegyzőkönyv összevetése a ceruzás kiigazítást támogatja, vagyis Fáncsy Cassius, Megyeri Casca, Gózon Trebonius, Láng Ligarius szerepét játszotta a bemutaton. *A Pesti Magyar Színház ruhatári jegyzőkönyve 1840/1841*, OSZK Színház-történeti Tár, Nemzeti Színház kötetes iratok, 786, 366–372. Casca és Trebonius szerepe Bayernál is rosszul szerepel. BAYER, i. m., II, 10.

139 *Coriolan. 1842. január 25.* OSZK Színház-történeti Tár, Nemzeti Színház, Színlapgyűjtemény.

140 SZINÉSZI, *Néhány szó a’ nemzeti színház’ ügyében*, Athenaeum, 1841. máj. 25., 979.

141 *Uo.*, 980.

142 VAHOT Imre, *Nemzeti színházunk tagjainak vendégszerepezése ügyében = Vahot Imre válogatott színházi írásai (1840–1848)*, szerk. SZIGETHY Gábor, Magyar Színházi Intézet, 1981 (Színház-történeti Könyvtár, 12), 63–67, itt: 64.

143 *Uo.*

144 Szerződésük egy példányát a kormányzó választmányának is megküldik. Február 27-én foglalkoznak az ügygel, Szentpéteryt és Laborfalvit már aláírt szerződésük betartására kényszerítik, Barthánét elbocsátják, mert fizetésemelése ellenére aláírt, a többiekkel az addigi feltételekkel szerződnek. Egyedül Egressy nem szerződik vissza. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR, *A Nemzeti Színház...*, i. m., II, 154–155. A szerződés: *uo.*, II, 155–156. Az ügyben névtelen felségfolyamodvány (1842. márc. 1.) is született a drámai színészek és felbujtók, főképpen Vörösmarty és Bajza ellen; *uo.*, II, 156–159.

145 Bartháné Valeria szerepében lépett fel a *Coriolanus*ban.

és Szentpétery írták alá a szerződést.¹⁴⁶ A két római darab együttes bemutatójának közös élménye is hozzájárulhatott a színészi érdekszövetség létrejöttéhez. De okunk van feltételezni, hogy már a római darabok egymást követő bemutatóját is a színészek megegyezése hozta létre. Hiszen ha Lendvay jutalomjátékának semmi köze nem volt Egressy *Coriolanus*-bemutatójához 1841 októberében, miért nem a korábban engedélyezett Vörösmarty-fordítás került először bemutatásra 1842 elején? Meglátásunk szerint a *Julius Caesar*-bemutatóval azért kellett várni 1841 októberét követően, hogy elkészüljön Egressy és Dobrossy fordítása, amely vélhetően 1841 októbere és 1841. december vége között született meg. Ha Lendvaynak Egressy miatt kellett megvárnia a *Julius Caesar* bemutatójával a *Coriolanust*, az Egressy kiemelt szerepére vall a kettős bemutató koncepcióját illetően. Ha azonban a két darab szüzséjének kronológiája volt a meghatározó, vagyis a színház a korai köztársaságtól a késői köztársaságig ívelő történelmi példázatot szeretett volna bemutatni a közönségnek, akkor a repertoárt összeállító művészek gondolkodtak párban a darabokról 1841 őszén. S ami e gondolat eredetét illeti, Egressy 1842. januári *Coriolanus*-tanulmánya arra vall, hogy ő állt elő a két római darab politikai párdarabként való értelmezésével.

Rakodczay Pál szerint Egressy, aki mindig nagy szerepek után kutatott, a címszerepet fordította, míg az újságíróként is működő Dobrossy a többi szerepet.¹⁴⁷ Amint azt a darabnak a reformkori repertoárban betöltött szerepe mutatja, Egressy jó érzékkel választotta ki a nagy sztárcsináló szerepet,¹⁴⁸ a kivételes képességekkel rendelkező – ám mégis elbukó – római patrícius figurájában. Míg Vörösmarty az *Elméleti töredékek*ben az ókori dráma korszerűsített változatának tartotta Coriolanus és a népakarat küzdelmét, Egressy a politikai dráma konfliktusát is a drámai jellemre vezette vissza.¹⁴⁹ Szerinte a politikai tárgyú drámaírók vagy „Sorsnak, körülményeknek, szeszélyeknek, a véletlennek, szóval a machinának rendelik alá a kérdéses személy” mozgásait, vagy a végén „egy ezerszinű Hamlet” temetője” áll, mely minden egyes cselekedethez külön személyiséget rendel.¹⁵⁰ Ezzel szemben Shakespeare azt mutatja meg, hogyan lehet a legszükségesebb ellentmondásokat egybe foglalni Coriolanus politikus-figurájában:

Coriolan', a' rendkívüli hős', főszenvedélye a' honszeretetet, mellynek fanatismusával rohan a' csatákba, és mindenütt diadal kíséri lépteit; honszeretet' nemes indignációjával támadja meg a' zajongó népet, melly háborúba menni nem akar, 's még is ingyen gabonát követel a' statustól; [...] Hona' szolgálatában tett érdemeinek önérzete, melly előbb nyilvános dicséretét hallgatni szerény volt, 's most a' nép' szavát consulságért koldulni büszke, utóbb daczos kevélységig fajul. E' kevély önérzet és népgyűlölet, az indulat legmagasb fokára ingerelve ellenségeitől, minden, előtte is szent tekinteteket elgázol háttart nem ismerő dühében, minek következtében száműzetik; 's ekkor hona' ellenségeivel

146 PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR, *A Nemzeti Színház...*, i. m., II, 156.

147 RAKODCZAY, i. m., II, 481.

148 Inga Stina EWBANK, *Shakespeare Translation as Cultural Exchange = Shakespeare Survey 48*, szerk. Stanley WELLS, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, 1–12, 7.

149 Egressy *válogatott...*, i. m., 37.

150 *Coriolan Shakspear-tól = Uo.*, 38.

szövetkezve 's keble' daemonának vakon engedve, boszuja önnépe 's vére ellen fordítja fegyverét; szerencséje irigységet támaszt új társaiban, kik végre meg is gyilkolják. Ime a' szélsőségek miként találkoznak; az erény, legmagasb' tulságában, mint végződik a' legiszonyúbb bűnben; a' leghősebb honfiból honszeretet' útján mint lehet honellen-ség! 'S mi mélyen alapszik e' processus az emberi természetben! És mivel motiválta e szörnyű ellentmondást Shakespear? Felelet: az érzékiség a' vér' túlnyomóságával statusférfinál az elvek felett! quod erat demonstrandum.¹⁵¹

Vér és elv, szív és ész emlegetése az 1842. januári politikai kontextusban Széchenyi és Kossuth vitájától volt terhes.¹⁵² A *Kelet népe*nek szerzője maga is megemlékezett Egressy vitájáról a Pesti Hírlap szerkesztőjével, amely a színészek bérköveteléseit követően robbant ki. S a vita következményeként Egressy Gábor 1842-es fellépése Coriolanus, majd Antonius szerepében már az új nagy ember, Kossuth Lajos egy-egy vonását is magán viselte a Nemzeti Színház közönsége számára.

Antonius, Coriolanus és Döbrögi

Az 1841. március elejétől május közepéig tartó gázsvita a Nemzeti Színház legrosszabb, válságos éveibe (1841/42) ágyazódik be.¹⁵³ Amint azt Kerényi Ferenc írja, az országgyűlés jogi rendezése nem jelentette a pártolás, a közönségbázis, a felszereltség, a műsorgondok azonnali vagy akár közeli megoldását.¹⁵⁴ A hírlapok már a színház bezárásáról cikkeztek,¹⁵⁵ az előadásokon a 10%-os látogatottság volt a jellemző, ötven éves műsordarabok kerültek színre.¹⁵⁶ Kerényi Ferenc szerint a vita háttérében több motiváció is felsejlik.¹⁵⁷ Egressynek anyagi gondjai voltak, s a színész ingerülten figyelte azokat a kísérleteket, hogy az operaháború központjában álló primadonna, Schodelné Klein Rozália távozása után a prózai színészek gázsijához képest a vezetőség még mindig jóval többért szerződtessen első énekesnőt Lángh Paulina személyében. Második motívuma Egressy csalódottsága volt az országos igazgatásban: az 1840. december 30-án hivatalba lépett új ideiglenes főigazgató, Ráday Gedeon vissza-

151 Uo.

152 Hogy ez a nagy szakirodalommal rendelkező vita a beszédmóddal is összefügg, arra Lackó Mihály hívta fel a figyelmet. A történész szerint „ész és szív sokat emlegetett ellentéte mögött valami – egészen az antik szónoklattanig visszavezethető – retorikai dilemma van. Amit erről Széchenyi A Kelet népében nem bírt megragadni – pedig végig ezzel küzdött – ma már két mondatban elmondható. Az olyan beszédmód, amely azt diktálja, mindenki azzal foglalkozzon, ami személyesen rá tartozik, nem korlátozható. [...] Kossuth [...] nem szólalhatott volna meg a Széchenyi-kialakította új beszédmód nélkül”. Lackó Mihály, *Széchenyi elájul: Pszichotörténeti tanulmányok*, szöveggyűjtemény, Pajkossy Gábor, Bp., L'Harmattan, 2001 (A múlt ösvényén), 17–25, 25.

153 Egressy Gábor *válogatott... i. m.*, 137.

154 Uo.

155 Uo.

156 Uo.

157 Uo., 181–182.

hozta ugyan Egressyt a színházhoz, de az Ifjú Magyarország tagjainak törekvéseiből (műsorgeterv, rendezői megbízás, drámakiadás) semmi sem lett. A harmadik motívum a Pesti Hírlap megindulása és állásfoglalása a Nemzeti Színház ügyeiben. A Pesti Hírlap szerkesztője már a lap egyik első számában foglalkozott a Nemzeti Színház gondjaival: nagyobb hatáskört sürgetett az ideiglenes igazgatónak, az ellenzék vezérvármegyei csoportjához tartozó Rádaynak. 1841. március 6-án Kossuth éles hangú vezércikkben bírálja azokat a drámai színészeket (Lendvayné, Laborfalvi, Fáncsy, Bartháné), akik Lángh Paulina esetére hivatkozva fizetésemelést kértek (Egressy személyesen nem volt érintve, mivel ő még a régi gázsival szerződött). Kerényi szerint Kossuth kiegyenlítésre törekedett, a drámapárt irodalmi csoportjára, az athenistákra feltétlenül számított, de nem kívánt szembefordulni a színházat létrehozó és fenntartó Pest vármegyei nemesekkel sem, hiszen ők alkották a reformellenzék legnagyobb és legszervezettebb bázisát.

Kossuthot ugyan a színészek bérkövetelése indította a március 6-ai vezércikk megírására, de hozzászólása az új országos intézmény számos megoldatlan ügyét érinti, többek között a színésznyugdíj ügyét, a tisztességes arányú gázszi szükségességét, a művészek sikeralapú részesedésének gondolatát.¹⁵⁸ Korábbi írásában a színészek rendezetlen kollektív jogállására hívja fel a figyelmet, amikor helyteleníti a színészek megkülönböztetését polgári jogállásuk alapján.¹⁵⁹ Legégetőbb problémának a színház igazgatásának megoldatlan helyzetét tartja: a kormányzó választmány „collegialis igazgatást” visz, az ideiglenes igazgató pedig „festett báb”, miután a kormányzó választmányé a tényleges igazgatás.¹⁶⁰ Ez a helyzet, illetve a felelős, évenként elszámoló egyszemélyi igazgatás hiánya Kossuthot a római köztársaság történetének legnagyobb katonai vereségére emlékezteti a második pun háborúban: „Aztán – ha szabad kicsinységekben nagy példákkal élni – ezen válogatott kormány eszméjénél eszünkbe jut, mikint volt egykor illy változtatott hatalom Aemilius Paulus és Terentius Varro consulokra bízva, ’s mikint lettek semmivé Cannanál.”¹⁶¹ Amint arra Völgyesi Orsolya rámutat Kazinczy Ferenc kapcsán, az ilyen jellegű antik utalások olyan közös ismeretanyagot feltételeztek, amely biztos értékelési-értelmezői keretet nyújtott egy-egy tipikus magatartásforma vagy szituáció felbukkanása esetén.¹⁶² Kossuth a kormányzó választmány helyzetének értékelésekor egy jól ismert antik szituációt idéz, de ezúttal nem ideál-¹⁶³

158 Lángh Paulina 2200 pengőjével szemben sokallja a prózai színészek követeléseit (Fáncsy 3000, Laborfalvi 2200, Bartháné 1200) egy olyan válságos helyzetben, amikor a választmány csődöt hirdetett. Kossuth Lajos, *Nemzeti játékszin ügye*, Pesti Hírlap, 1841. márc. 6, 149–150.

159 Kossuth Lajos, *Nemzeti színházunk jövője*, Pesti Hírlap, 1841. jan. 13., 25–26, itt: 26. A színész mint értelmiségi foglalkozási csoport nem kapott ez időben jogállást, mivel színészi képzés hiányában nem soroltattak a honoráciorok közé. Vö. Rajnai Edit, *A színi kerületi rendszer kialakulása (1879–1905)*, PhD-értekezés (kézirat), Bp., 2010, 37–39.

160 Kossuth, *Nemzeti játékszin...*, i. m., 149.

161 Uo.

162 Völgyesi Orsolya, *Etika és politika: Kazinczy és az 1827-es Zemplén vármegyei tisztújítás = Uő, Írók, szerepek, stratégiák*, Bp., Ráció, 2010, 31–45, 44.

163 Kalla Zsuzsa hívja fel a figyelmet arra, hogy mind Bárfay Wesselényi-képében, mind Kossuth

hanem torzképet ad a római díszletek közt csúfos vereséget szenvedő „collegialis igazgatás”-ról.

Másnap, március 7-én, ingerült kirohanás jelenik meg a színészek ellen az Athenaeumban *Színházi hírlap és voks* címmel.¹⁶⁴ Vörösmarty szokásos „V” jellel ellátva *Utóiratot* fűzött a *Színházi hírlap és voks* című íráshoz.¹⁶⁵ Ahogyan azt Kerényi Ferenc írja, az „y”-nal jelölt szerző személye régi vita tárgya: ő Toldy Ferencet vagy Nyáry Pált sejtí a rejtőzködő cikkíró mögött.¹⁶⁶ A kritikai kiadásban azonban Vörösmarty-írásként szerepel nemcsak az *Utóirat*, hanem *Színházi hírlap és voks* is.¹⁶⁷ Solt Andor Egressy kézíratos visszaemlékezését tartja perdöntőnek.¹⁶⁸ Nem kizárt azonban, hogy Egressy a Vörösmarty halála után papírra vetett emlékezésében már csak a szerkesztő „kemény” fellépésére emlékezett a színészek ellen, és az évek távlatából a két írás összemosódott.¹⁶⁹ Azt ugyanis sem Gyulai Pál, sem Solt Andor nem magyarázza meg kielégítően, hogy ha Vörösmarty írta a *Színházi hírlap és voks* című vitairatot, miért fűzött hozzá szokásos „V” jellel szerkesztői véleményt.¹⁷⁰ Hiszen Vörösmarty, ha támogatja is a bérkövetelések mérséklését – Kossuthhoz és „y”-hoz hasonlóan –, szerkesztői jegyzetben kifogást tett a cikk hangneme ellen. Amint írja: „A’ nélkül, hogy az értekezőnek keményebb kifakadásait helyeselnők [...] sőt épen ezért, mert, a’ pesti szinpadnak reájok [a színészekre] szüksége van, ki kell mondanunk azon ohajtásunkat, vajha a’ főlebbi sorok, mellyeknek csak keserűsködéseit sokaljuk, de tartalmát és lényegét pártoljuk, megtegyék üdvös hatásukat”¹⁷¹

Az Athenaeum több hivatalos közleményt is közölt a választmány titoknokától, Asztalos Károly ügyvédtől a kérdéses időszakban, és véleményünk szerint a színház titoknokának nem hivatalos álláspontját hozta le az Athenaeum szerkesztősége *Színházi hírlap és voks* címmel. Egressy Asztalost „Mefistofelesnek” nevezi 1841-es nap-

önképében fontos szerepet játszott a sztoikus római honfi erényeket megtestesítő Regulus figurája, különösen az elfogatás, börtönbe vonulás pillanatában, amikor is a honfi erény a családi, emberi érdek fölé emelkedik. BARTFAY László *Naplói*, s. a. r. KALLA Zsuzsa, Bp., Ráció, 2010, 503–505.

164 Egressy Gábor válogatott..., i. m., 183; VMÖM 14, 239–244.

165 Egressy Gábor válogatott..., i. m., 628.

166 Uo., 183.

167 Solt Andor Gyulai Pál állítására hivatkozik, akinek Toldy Ferenc fedte fel Vörösmarty szerzőségét. VMÖM 14, 628. Trombitás Gyula (1913) több ponton is megkérdőjelezi Gyulai szerzőség-tulajdonítását. Trombitás szerint Toldy emlékezése is bizonytalan. Uo., 630.

168 Uo., 630. EGRESSY Gábor, *Emlékezés Vörösmartyra*, MTAK Kt K 778; VMÖM 14, 630. Teljes terjedelmében közli Vörösmarty Mihály 1800–1855, szerk. LUKÁCSY Sándor, BALASSA László, Bp., Magvető, 1955, 282–286, 284.

169 „Volt eset, midőn álnév alatt kemény cikket írt az egyes tagok látszólagos önzése s állítólag túlzó követelése ellen; ámde föl levén világosítva, védelmére kelt a méltatlanul sújtott színésznek, mikor ennek ellenfele sértett büszkeségében, magát a színészetet gyökerében támadta meg, s a színházat mint kártékony férget akarta eltiporni.” Vörösmarty Mihály..., i. m., 284.

170 Gyulai szerint nincs szó kétszínűségről Vörösmarty ezen eljárását tekintve, szokásos szerkesztői fogásnak mondja. Idézi: VMÖM 14, 628. Solt szerint „Vörösmarty általában tartózkodott a szenvedélyes polemikától, de ez még nem zárja ki, hogy egyszer-egyszer ne szólhatott volna fel élesebben”. Uo., 630.

171 Uo., 242.

lőbejegyzésében¹⁷² és leveleiben,¹⁷³ mint ki „ezen ellenséges indulatot, ez idegenséget élesztgeti”.¹⁷⁴ A cikkíró meglepően jól értesült a színészek és a választmány kapcsolatairól, továbbá maga is a színház fenntartó adófizetők közé tartozik.¹⁷⁵ Az -y szignójú szerző nyelvi értelemben is megmaradt saját kivételezett pozícióján belül: megszólítottjai a kötelező hozzájárulást fizető adózók, míg a színészekről csak harmadik személyben beszél. Mint a színház titoknok tudhatott a színészek követeléseiről,¹⁷⁶ ahogyan az előző részvényes (megyei) választmány engedékenynek vélt magatartásáról is,¹⁷⁷ a végén pedig a színház bezárásával is fenyeget.¹⁷⁸ Vagyis az új országos választmányhoz kötődő személy szólalhatott meg:

És így a *nemzettel* beszélnek, megbizottai által, a' magyar színészet képviselői; 's hiszik, hogy van pont, mellyen követeléseik valaha megállapodjanak? Nincsen; ők minden alkalommal követelőbbek, telhetetlenebbek lesznek: 's mindig a' régi argumentummal ad hominem lépendenek fel az orsz. választmány elébe: az elmenetellel. Hiszen ez, mint ők hiszik, *soha* sem tévesztheti hatását, ennek működni *kell!* De hát ha nem? Hát ha az országos választmány megsértődve állásában, bele fáradva a' vég nélküli alkúásokba, kimondja, mit méltóságának sérelme nélkül nem lehetend tovább nem mondania: hogy e' népet kormányozhatatlannak tartja, 's a' házat bezárja? Valóban, mi kicsiny része vagyunk azon osztálynak, melly a' színházi adót fizeti; de erősen meg vagyunk győződve, hogy a' nemzet e „művészek” által magát nem taksáltathatja, ő e' shylocki bánást nem tűrheti [...].¹⁷⁹

172 „A színészek és igazgatás közt nincs bizodalom, sympathia, e pontban lappang a bajok fő oka; s van itt egy Mefistofeles ki ezen ellenséges indulatot, ez idegenséget élesztgeti: a titoknok, A. K. Ők minket színészeket kikben talán némi erőket hisznek az intézet vezetésére, az opera bősé elleneinek tartanak azért kezünkre mit se mernek bízni”. Egressy 1841-re datált bejegyzése naplójából való. *Egressy Gábor naplójegyzetei...*, i. m., 6.

173 Krizsbai Miklóshoz írt 1841. márc. 29-ei és 1841. máj. 25-ei levelében is megemlékezik Asztalos Károlyról mint „gazember”-ről és „Mefistofelesről”. SZENTIMREI, i. m., 1881–1882. A levelek 2012-ben és 2013-ban felbukkantak a Központi Antikvárium aukcióin (125, 129). Vö. SZALISZNYÓ Lilla, *A színésznevelés spirituusz rektora: Egressy Gábor pályája és a magyar színjátszás professzionalizációja*, PhD-értekezés (kézirat), Szeged, 2014, 197. Asztalos Károlyt 1841 októberében váltja Szigligeti Ede. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR, *A Nemzeti Színház...*, i. m., I, 65.

174 *Egressy Gábor naplójegyzetei...*, i. m., 6.

175 Kötelező országos ajánlás (subsidiuum) esetén törvény kötelezte a kiváltságos rendeket – és a hozzájuk sorolt honoráciorokat –, hogy egy-egy alkalommal vagyonuk, ill. jövedelmük arányában járuljanak hozzá egy-egy intézet alapításához vagy gyarapításához. *Reformkori országgyűlések színházi vitái (1825–1848)*, s. a. r. BÉNYEI Miklós, Bp., Magyar Színházi Intézet, 1985 (Színháztörténeti Könyvtár, 15), 340.

176 VMÖM 14, 239.

177 „Nem szabad elhallgatnunk, hogy illy kótyavetyére a' részvényes igazgatóság szoktatta ez, egykor érdemeikhez mérsékelt szerény követelésű embereket: az vetette el a »telhetetlenség« magvát”. *Uo.*, 240.

178 1842 augusztusában–szeptemberében közel áll a színház a bezáráshoz, a színészek beadványban fordulnak az országos választmányhoz, hogy saját kockázatukra átveszik a vezetést, csak ne zárják be a színházat. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR, *A Nemzeti Színház...*, i. m., I, 65; II, 162–168.

179 VMÖM 14, 240.

Míg Kossuth nemcsak a színészek követelőző magatartását, de az országos választmány mulasztásait is ostorozza március 6-ai cikkében, „y”-nak erről a témáról nincs mondanivalója. Ellenben, „színházi” ember lévén, kiosztja *A velencei kalmár* (1840) szerepeit a Nemzeti Színház színészeinek és igazgatóságának vitájában. Írásának Shakespeare-utalása arra vall, hogy a nemes lelkű keresztény úr (Antonio) szerepében a választmány lép fel, mint aki a „shylocki bánást” nem tűrheti, a színészek pedig megannyi zsidó kereskedő (Shylock), „kiket már csak az ezüst csengése bír lelkesíteni”.¹⁸⁰ Ezt követően a Pesti Hírlap és az Athenaeum is közli egyes név szerint említett színészek kiigazításait, cáfolatait.¹⁸¹

Egressy 1841. április 4-én közli válaszáat az Athenaeumban Kossuth és „y” cikkeire *Utóhangok a' színészek' évdíja fölötti zajokra* címmel.¹⁸² A gázsvita érdemi része többek között az országos fenntartású intézmény színészeinek tisztázatlan helyzetét, értelmiségi foglalkozást űző csoportként való elismerésük hiányát¹⁸³ érintette. Egressy szerint a piaci viszonyokra van bízva, ki mennyit ér, s mennyit kap: a „színész és színigazgató, szerződés előtt, mint kalmár és vevő állanak szemközt, 's ezen állapotban a' színész, mint alkuvó fél, tökéletesen szabad és független”.¹⁸⁴ S bár Szalisznyó Lilla ezt a piacosodás megjelenéséhez és a sztárkultusz formálódásához köti, Kossuth áprilisi válasza azonban arra az új szempontra hívja fel a figyelmet, hogy a Nemzeti Színház nem magánszínház, nem „nyerészkedési vállalat”: országos fenntartású intézményként a szerződéshez harmadik félnek (az adófizetőknek) is köze van.¹⁸⁵ Az országgyűlés a nemességre kivetendő országos hozzájárulás (subsídium) formájában határozta el a működtetésre fordítandó 400 000 pengőforintot, a továbbiakban emlegetett 50 000 pengőforintot pedig az építkezési hátralék tette ki.¹⁸⁶ S bár Kossuth más alkalmakkor felmérte, hogy a tisztázatlan jogállás áll a gázsi-ügy mélyén, a néptribún¹⁸⁷ első dühében, visszatér egy zsigeri módon rendi jellegű kifakadáshoz március 6-ai cikkében:

Uraim és hölgyeim! azt gondoljátok e, hogy e nemzet, mellynek olly tömérdek szükségai fedezetlenek, egyenesen csak a' végett szakította el szájától a' 450 ezeret, hogy a ti hiúságtoknak, pazarlástoknak, vagy fősvényességteknek, fényüzéseknek, vagy tulságos kéjelemvágyaitoknak gyáván tömjénezzen? azt gondoljátok e ti, kiket a' nemzet gondossága nem kevessebbé sajnálatos mint dicsőségtelen vándorlástokból biztos, állandó, tisztos, 's a' takarékosnak még gondtalan, sőt kéjelmes állásra is emelt, azt gondoljátok e, hogy jogosítva vagytok a' türelemnek minden mértékét haladó tulságaitokkal előáll-

180 Uo.

181 Egressy Gábor válogatott..., i. m., 183–184.

182 Uo., 26–27.

183 Egressyt ez az elkövetkezendő években is élénken foglalkoztatja. Erről lásd RAJNAI Edit tanulmányát e lapszámban.

184 Egressy Gábor válogatott..., i. m., 26.

185 SZALISZNYÓ, *A színésznevelés...*, i. m., 52; KOSSUTH Lajos, *Játékszini dolgok*, Pesti Hírlap, 1841. ápr. 17., 257–258, itt: 258.

186 *Magyar színháztörténet*, i. m., 284.

187 *Vörösmarty Mihály...*, i. m., [277].

va, csak kinyújtani kezeteiket a' nemzet sajátja után, 's azt zsákmánytoknak tekinteni? azt vélték e, ti vagytok a' „nemzetiség[“], melynek a' nemzet ez ügyben áldozik? 's ez hát ama' művészi szeretet, mellyet annyira szerettek pengetni ajkaitokon? – Senki nem becsüli inkább állásokat, mint mi becsüljük, senki sem kívánja őszintébben, mint mi, hogy a' művésznek, hogy a' művészetnek bére, becse meglegyen.¹⁸⁸

Egressy a vezércikk ezen szakasza indította arra, hogy a közvélemény számára megvilágítsa Kossuth viselkedését két shakespeare-i figurán keresztül, és ezáltal adjon választ Kossuth római hivatkozására és „y” shakespeare-i mázzal bekent rágalmaira. S bár Egressy felszólalása mindkét cikkre válaszol, az antoniusi retorika egyértelműen Kossuthra vonatkozik. Hiszen míg az Athenaeumban megjelent írás gúnyos vádirat a színészek ellen, különösebb *captatio benevolentiae* nélkül, Kossuth írása összetettebb mind érdemi, mind retorikai szempontból. A színész-szakíró április 4-ei válaszcikke éppen Kossuth méltató beszédrészében („Senki nem becsüli inkább állásokat, mint mi becsüljük”) véli felfedezni a vezércikk érvelésének hamis hangjait, a támogató magatartás mögé rejtett ellenszenvet: „[...] a' neveztem két czikk hazafiságról, nemzeti áldozatokról tart *nekünk színészeknek* amollyan táblabírói jellemű leczkéket, melly a' többek közt illy gyöngéd nevekkal tisztel meg bennünket, az X. et compagne' korából: *hiúk, pazarok, fényűzők, telhetetlenek, kéjelelmvágók, zsákmánylók, Shyllockok, Ánikó, Juczi* stb.¹⁸⁹ De ők mégis *tisztelik állásunkat!* oh Antonius! oh Shakespeare!”¹⁹⁰ Egressy tehát azon a ponton hivatkozik Antonius gyászbeszédére, a méltató beszéd kifordításának *locus classicus*ára, amikor imitálja, kifigurázza és leleplezi Kossuth állítólagos jóindulatát:

Mi talán – ha factumokra kerülne – mindezeket szépen megfordíthatnók: mi, színészet' népe, szemközt azon tekintetes urakkal, talán ki bírónak mutogatni, hogy kettőnk' felekezete közül mellyik részen keresendők az ügymartyrok, az áldozat, hazafiság, stb. s mellyiken a' Shyllockok; a leczkézők, vagy leczkézettek oldalán-e? 's ekkor egy antoniusi fogással mondhatnók: „De azért ti humanus, elfogulatlan, valódi műveltségű honfiak vagytok.” Hanem mi ezek helyett egyszerűen azon elvet mondjuk ki, hogy minden hazafiui áldozatnak és öntagadásnak határa van, mellyen túl hasznosan 's józanon nem áldozhatni.¹⁹¹

Míg tehát Antonius híres gyászbeszédének egy ismétlődő sora, „Azonban Brutus derék férfiú!”¹⁹² a cikk egészét keretezi, a mottó mindkét írásra vonatkozik, az Antonius retorikájára és figurájára való hivatkozás Kossuth érvelésének megragadásához nyújt segítséget. Antonius retorikája tehát elsősorban Kossuthé, de a „táblabírói jellemű

188 Kossuth, *Nemzeti játékszin...*, i. m., 149.

189 Jegyzeteit lásd Egressy Gábor *válogatott...*, i. m., 186.

190 *Uo.*, 26.

191 *Uo.*

192 'S Brutus derék, becsületes férfiú, (3.2. 397, 401.) 'S Brutus becses, derék egy férfiú. (3.2. 410.) 'S bizonynal ő derék egy férfiú (3.2. 415). VMÖM 12, 82–83.

leczkék” nemcsak a Pesti Hírlap szerkesztőjéhez, hanem egy sajátos viselkedésmódhoz, a Völgyesi Orsolya által arisztokratizmusnak nevezett jelenséghez¹⁹³ kapcsolódnak a közéleti, színházpolitikai viták során.

Egressy számára tehát nem Kossuth átlátszó antoniusi retorikája, hanem sokkal inkább a táblabírák tipikus beszédhelyzete az érdekes, amely még a feudális állapotokat oroszló Kossuthnál is megfigyelhető a Pesti Hírlap hasábjain. Míg az „y” szignó alatt rejtőzködő szerző adófizető társait szólítja meg közvetlenül, tegező formában, s a színészekről csak harmadik személyben szól, addig Kossuth megszólítja és provokálja a színészeket egy invektíva formájában („Uraim és hölgyeim! azt gondoljátok e” stb.), Egressy pedig felismeri a közvetlen megszólításban rejlő lehetőségeket. Egyrészt a tegezésre tekintetes uramozással válaszol, vagyis gúnyosan jelzi, hogy felismerte a cikkírók által sugalmazott úr–cseléd szereposztást.¹⁹⁴ Másrészt, Kossuth megszólítása okán, Egressy felszólalása könnyebben ölthet képviselői jelleget.¹⁹⁵ A cikket „Egressy s több pályatársai” aláírással látja el, bár ettől az aláírástól számos színésztársa elhatárolódik a sajtóban.¹⁹⁶ Később ő állt a vezetőszínészek szövetsége mögött is,¹⁹⁷ és Szalischnyó Lilla kutatásai alapján tudjuk, hogy már ebben az időszakban is foglalkoztatta a szakma hivatásosodásának előremozdítása.¹⁹⁸ Harmadrészt saját magához hasonlóan íróknak minősíti vitapartnereit, vagyis rámutat a rendi magatartás helytelenségére az írott szó területén: „Pedig megtanulhaták vala néhány szerencsétlen irodalmi példainkon, hogy írónak indulatba jőni nem jó, mert az indulatosság felül kerekedvén az éssen, és józan eszméleten, az író önszemélyéből mindig valami gyarlóságot tálal a közönség elé”.¹⁹⁹ Egressy áprilisi válasza Széchenyi figyelmét is felkeltette, hiszen *A Kelet népének* szerzője a gázsivítárról szóló passzusban többek között Kossuth „vármegyei stílusát”,²⁰⁰ arisztokrata mentalitását ostromozza:

193 VÖLGYESI Orsolya írja, hogy az arisztokratizmus több, mint rendi-jogi kategória: egy sajátos mentalitás, viselkedésmód kifejezője is. *I. m.*, 36.

194 KERÉNYI Ferenc megjegyzi, hogy a vezérvármegyei tisztségviselői, kivált Bajza 1838. június 1. utáni távozását követően a feudális igazságszolgáltatás módszereivel léptek föl minden érdeküket sértő esetben, s a színház tagjait vármegyei alkalmazottaknak tekintették. Kerényi idézi Szilágyi Pál híres anekdotáját, amely szerint a választmánytól csak annyit kér, hogy legalább ne a hajdúk, hanem az írnokok normái szerint bánjanak velük. *Magyar színháztörténet, i. m.*, 283.

195 A színészekről mint „polgárfelekezet”-ről szólt, azért, mert maga nem volt érintett. *Színészetünk ügyében* = VMÖM 14, 631, 633.

196 „Alulírtak, kik pályatársunk Egressy Gábor urnak a folyó évi Ath 40. számában megjelent »Utóhang«-ját, mielőtt az nyomtatás alá került volna, nem láttuk; sem megjelente után – habár azt némely részeiben helyesljük is – egészen s úgy mint az elmondott, magunkénak nem ismerhetjük; kérjük tisztelettel Egressy Gábor barátunkat, sziveskedjék a cikkely aláírásban értett »több pályatársait« megnevezni. 1841. ápr. 4. Aláírók: Szentpétery Zsigmond, Szerdahelyi József, Szigligeti Ede, Udvarhelyi Miklós, László József, Fáncsy Lajos.” *Kérelem*, Athenaeum, 1841. ápr. 11., 688.

197 Egressy Gábor válogatott..., *i. m.*, 137.

198 SZALISCHNYÓ Lilla, *Ami szegény Hamlettől telnék: A hivatásos színészi identitás problematikája Egressy Gábor Magyar Színházi Lapjában*, *It*, 94(2013), 53–76, itt: 57–58.

199 Egressy Gábor válogatott..., *i. m.*, 26.

200 *Uo.*, 186.

[...] 19.^{dik} lapjában a' szerencsétlen magyar színészekben támadja meg – mit mint hal-lom, de éppen nem csudálkozom rajta, utána rivalg több más hírlap is – 's igazi Döbrögi szellemben mint rablókat állítja pelengérre, 's valljon miért? [...] hihető, hogy a' Pesti Hírlap' szerkesztője azon illusioban van, hogy az ő szenvedései a' hazáért olly nagyok valának, mikép a' haza, nagy színpadán játszott szerepe, úgy szólván fejedelmi szerep volna azon kis szolgálta-csoport szerepekhez képest, melyekbe a' sors Egressyvel együtt számtalan más kis nullításokat helyezett [...].²⁰¹

A vita ezen részéhez Vörösmarty is hozzászólott, a kortársak számára Hazay Gábor álnéven, *A Kelet népe* 1841-ben című írásában.²⁰² A táblabírói mentalitás Vörösmarty figyelmét sem kerülte el: „Annyi igaz, hogy a' színészek' elleni kikelések' nagyobb része mind alapjában igazságtalan, mind hangjában és kifejezéseiben inkább cseléd-hez, mint független emberekhez intézett beszéd volt”.²⁰³ Kossuth maga is ráértett arra, hogy itt már nemcsak a színház ügye, hanem saját megítélése forog kockán, hiszen, ahogyan azt Egressy vitazáró cikke is leszögezi, „Kossuth úr [...] az auctoritásoknak nem barátja”.²⁰⁴ Kossuth éppen ezért válaszol Egressynek 1841. április 27-ei írásában, második és egyben utolsó megszólalásában. Az invektíva, az agitáció diszkusszióvá szelídül: Kossuth kifogásolja az eddig szerénynek tartott Egressy „daróczos hangját”, „nevetséges pöffeszkedés”-ét az ügymártírság vitájában, és figyelmezteti a színészt, hogy a „táblabírói jellemű leczkéknek” köszönhető a nemzeti játékszín léte.²⁰⁵

A vitát Egressy cikke zárja le 1841. május 18-án.²⁰⁶ Amint az Krizbai Miklós barátjának írt leveléből (1841. május 25.) kiderül, Egressy tudta és vállalta, hogy kényes feladat a rendkívül népszerű politikussal vitába szállni,²⁰⁷ de hiszi, hogy május 18-ai cikke „a pesti közvélemény többségét osztatlanul részemre hódítja”.²⁰⁸ Sőt, mi több, a közügyek megvitatásában magának teret csináló színész a nyomtatott sajtónak köszönhetően közös nevezőre kerülhet a rendi-jogi értelemben tőle csillagászati távolságban levő Széchenyi Istvánnal is. Ahogyan azt Krizbai Miklósnak írja némi öniróniával, de azért öntudatosan, bálványozás helyett rá kell mutatni az óriás hibáira is:

201 SZÉCHENYI István, *A Kelet népe*, szerk. FERENCZI Zoltán, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1925, 367.

202 *A Kelet népe 1841-ben* = VÖRÖSMARTY Mihály, *Publicisztikai íráások*, s. a. r. SOLT Andor, FEHÉR Géza; *Akadémiai és Kisfaludy-Társasági iratok*, s. a. r. GERGELY Pál, Bp., Akadémiai, 1977 (Vörösmarty Mihály Összes Művei, 16), 9–76.

203 *Uo.*, 57.

204 VMÖM 14, 631.

205 KOSSUTH, *Játékszini...*, i. m., 257–258. „Bár Széchenyivel szemben hangsúlyozta Kossuth, hogy a Hírlap nem elsősorban az izgatás, mint inkább a diszkusszió, a fejtegetés lapja, de az agitáció vádját nem utasította el magától”. DOBSZAY, i. m., 143.

206 *A Színészetünk ügyében* a kritikai kiadás szerint Vörösmarty közreműködésével készült. VMÖM 14, 630–634.

207 Amint Kerényi Ferenc írja, a radikális Krizbai nem helyeselte a Kossuth elleni vitát. *Egressy Gábor válogatott...*, i. m., 186.

208 Egressy levele Krizbainak, Pest, 1841. máj. 25. Idézi: *uo.*, 186.

Tudtam én, hogy Kossuthnak opponálni kényes dolog, kivált a legelső opponensnek, nem azért mivel ő talentum, bár részemről valami különös lángésznek nem tartom, ő inkább nemes szenvedély, mint talentum, – hanem mivel a tömeg még hibáiban is bálványozza e kegyencét; de mivel a közvéleménynek talán én sem vagyok mostohája, öntudatommal vértetesen kiállék ez óriás ellen a sikra, és megbánni nincs okom, s nem is fogom soha. [...] Ez barátom a legelfogultabb szakférfi a világon; előtte a politica minden; egyéb dolgok pedig hitványság, miket lenéz, megvet. Örökös egyhangú leckéztető modora már szenvedhetetlen kezd lenni, s meglásd csak, az oppositioiban mit megkezdék, más forma legények is következnek utánam, olyan aprócskák például, mint Széchenyi István. Mód és eszközök nagy kérdés, oly férfiál, ki a közönség fölött hatalommal bír és Széchenyi e kérdésben fog felszólalni.²⁰⁹

Egressy *Színészetünk ügyében* című, május 18-ai írásában azt kéri a Kossuth által propagált reformintézkedések egyikére célozva, hogy „ha már a testi verést megszüntetni oly nemes állhatatossággal törekszenek, szüntessék meg egy úttal a lelki botozást is”, vagyis az ügy érdemi tisztázása ellenére, továbbra is fenntartja a táblabíró-mentalitás kritikáját.²¹⁰ Amint írja, a színház ügye nem rendi kegy eredménye, hanem alkotmányos kötelesség, a rendi kiváltság pedig nem jogosít fel a szakmai ügyekbe való beleszólásra:

Szólottam a tekintetes táblabíró urakról is, de nem azon tulajdonaikat illetve, mellyekkel alkotmányszerű jogainkál fogva, tartós lelkesedéssel a közjót előmozdítani törekszenek [...], hanem azon fénytelenebb eredetiségökről, mellynek hitében mindenhez legjobban akarnak érteni, ha szinte nem tanulták is, s azon rossz szokásokról, hogy körükön kívül mindent kicsinlenek, s itéleteiket oraculum hangján hirdetik ott is, hol a tudomány vagy művészet rejteményeibe avatva nincsenek, hol a foglalkozást, vállalatot felületesen, s jobbára csak nevérol ismerik.²¹¹

A liberális közéleti szereplők arisztokratizmusa Egressy Bajzával folytatott vitájában is megjelenik. Szücsi József 1842 eleji konfliktusukról szólva megjegyzi, hogy a konzervatív lapok (Világ, Hírnök) „nagy örömben voltak a két fegyvertárs összekapásán”.²¹² A köztük zajló polémia 1842. január elején lángolt fel újra.²¹³ Bajza Egressy játékát kritizálta Petronius Maximus alakítása kapcsán Teleki László *Kegyencében*, vitájuk Egressy május elsejei röpiratával zárult.²¹⁴ A *Párbeszéd Szebeklébi és Egressy Gábor között színészeti dolgokról* című írásában, mely alcíme szerint „Irodalmi jelenet parlamenti modorban”, két szereplővel bír: Szebeklébi álnevén Bajza József és Egressy Gábor saját

209 Egressy Gábor Krizbai Miklósnak, Pest, 1841. máj. 25. SZENTIMREI, i. m., 1881.

210 VMÖM 14, 633.

211 Uo., 632.

212 Szücsi, i. m., 274.

213 Amint azt Kerényi Ferenc írja, esztétikai-világnézeti különbségeik az operaháború harcaiban időlegesen háttérbe szorultak. Egressy Gábor válogatott..., i. m., 192.

214 A vita Bajza József és Henszlmann Imre közt folyt tovább. Az Egressy–Bajza polémia ismertetése: uo., 192–194.

nevén. A röpirat korábbi írásait szembesíti egy olyan beszédhelyzetben, amelynek keretében Egressy gyakran tekintetes uramozza Bajzát, vagyis a köztük lévő osztálykülönbségeket karikírozva vállalja fel a képviselőletről szóló vitát.²¹⁵ A *Párbeszéd...* a Kossuth-vita folytatásának is tekinthető, ugyanis a röpiratban szó szerint idézett Bajza²¹⁶ 1841-es polémiájukat hozta fel annak igazolására, hogy Egressynek „azon bal szokása van, hogy akárhol történik felszólalás, színészetet érintő, azonnal előáll, mintha a’ magyar színművészetet ön találta volna fel, ’s öné volna a’ hivatalos kötelesség azt minden képzelt észrevételek ellen védeni, ’s vitáz, ügyészkedik, parányi dolgokból nagy dolgokat csinál csak hogy mutogathassa magát”.²¹⁷ Egressy viszont Bajza felhatalmazására kérdez rá, „kitől nyere ön kiváltságát mindig egyedül beszélhetni?”,²¹⁸ és a választ Bajza rendi szempontokat hordozó magatartásában véli felfedezni: „ön bizonyosan *liberalis magyar*, még pedig azon tisztos fajából ezeknek, mely csak *magának liberalis*”.²¹⁹ Egressy szerint e rendi mentalitás következtében ezért nem jár a képviselőt a színésznek még a polgári nyilvánosság közegében sem:

Igy tehát az emésztí önt, nemde, hogy találkozik magyar színész, ki osztályát az irodalomban képviselni akarja, hogy ott felekezetének szellemi és anyagi érdekeit, társadalmi igényeit ősi előítéletek, pedans hatalmaskodások, kaján antipathiák ’s több effélék ellen nyílt homlokkal védelmezze, bármi roppant auctoritásoknak szemébe nézzen, kik nem tűrhetnék hogy ezen osztály a társaságban, vagy a status szerkezetben igazi értéke szerint soroztassék.²²⁰

A „táblabírói jellem” Bajzán keresztül kapcsolódik össze egyértelműen Coriolanus figurájával, már a darab bemutatóját követően. Szekelébi ugyanis mint az Athenaeum magyar játékszíni krónikájának köpönyegforgató patríciausa jelenik meg Egressy röpiratában:

Egressy G. [...] Megvallom, e’ mezőn nem örömet álllok szóba önnel Szekelébi úr, mert az Athenaeumot becsülöm; de e’ tekintet kénytelen most már helyet engedni a’ mellőzhetlen szükségnek.

Szekelébi. Az Athenaeumot hagynók ki egészen a’

Egressy G. Mielőtt szólna ön, megjegyzem, hogy azon rhetori virtuositás iránt, mellyel ön *szavaim* ellen küzd, teljes elismeréssel vagyok. Ámde épen ez az, mi önt elárulá, ’s most felkiálthat ön Shakspear’ Coriolánjával: „mint rossz színész felejtém jellemem, kiestem belőle.” Mondhatom e’ felfedezés kissé engem is meglepett, mert én hajdanában önnek szíve és elméje iránt más véleménnyel, vagy inkább előítélettel valék.²²¹

215 A röpirat értelmében ez a törekvés képezte a köztük lévő vita igazi tárgyát, Szekelébi „szívuját”. *Uo.*, 45.

216 Amint arra Kerényi Ferenc rámutatott, Egressy szó szerint idézte Bajzát, amikor a Kossuth-tal folytatott vita szóba került a röpiratban. *Uo.*, 193.

217 *Uo.*, 45.

218 *Uo.*, 48.

219 *Uo.*

220 *Uo.*, 45.

221 *Uo.*, 44.

Brutusi döfés ez Bajzába:²²² a kritikus Caius Martius Coriolanusról szóló munkájával szerzett történetírói érdemeket a közelmúltban,²²³ Egressy pedig sok szál fűzte az Athenaeum szerkesztőségéhez, többek között a kezdetektől a folyóirat munkatársa volt.²²⁴ Egressy azonban a kapcsolat egyenlőtlenségét rója fel: úgy érzi, hogy ha a műkritika terén párbeszédet kezdeményez, Bajza történetíróként igyekszik kitérni a vita elől: „A’ »magyar játékszíni krónika« határozatlan jelentésű címe alatti tudósítónak az Athenaeumban szabadsága van mondani: ha akarom kritikus, ha akarom kronikus; ’s ezen köpenyeg igen kényelmes, mert alatta a kritikusi jogokat gyakorolhatni, de a’ kritikusi címmel járó kötelességek elől elbújhatni; e’ köpenyeg igen jól engedi magát »hazafiság palástjának« sőt talán tehetetlenég és charlatanság palástjának is alkalmazhatni, nemde Szebekl. úr?»²²⁵ S hogy a köpönyegforgató egyben római arisztokrata, azt sejteti, hogy a folyóirat szerkesztőjének tekintélye és egyben a kiváltságos osztályhoz tartozása az, ami a valós párbeszédet megakadályozza:

Szebekl. Ön szólt, és ismét oly hangon, a’ minőn egykor az Athenaeumban a’ táblabírói jellemű leczkékről értekezett, és magát Kossuth ellenében martyrnak avatta fel.

Egressy G. Ugyan jó hogy a’ táblabírói jellemet eszembe juttatja. Ezennel van szerencsém azt, akkori teljes értelmében, önre is illeszteni. A hang pedig gyakran csak viszhang, Szebekl. úr.²²⁶

Antonius figurája – Egressy és Kossuth vitájának hatására – tehát már az 1842. februári bemutaton megidézte Kossuth alakját. Eszerint korábbra tehető a párhuzam, mint azt Rakodczay Pál sejteni véli; Egressy biográfusa az 1850-es évek *Julius Caesar*-felújításáról szólva írja, hogy

E[gressy] Antonius szerepéhez Kossuthot vehette modellül. Erre látszanak mutatni a Törökországi napló következő szavai: Mesteri példánya volt ez amaz antoniusi taktikának: miként érhetni szónoklati czélt a nélkül, hogy azt akarni láttatnánk; azaz: miként lehet megszerettetni valamit, ellene beszélve; s gyűlöltetni, mellette beszélve. (148. lap.)²²⁷

Az antoniusi magatartásminta tehát az örök politikusi taktikázásról szólt. Coriolanus táblabírói figurája azonban olyan rendi mentalitás kifejezőjévé vált a liberális nyilvá-

222 Hasonló shakespeare-i mintájú leszámolásnak vagyunk tanúi, mint később Vörösmarty és Petőfi poémiájában. Erről lásd: MILBACHER Róbert, *A szelíd farkas és a bárányos róka: Petőfi esete Vörösmartyval meg a babérral*, Tiszatáj, 53(1999)/1 (diákmelléklet), 1–18.

223 Szűcsi, i. m., 387. Ezt Csató Pál több malíciával emlegeti 1838-ban: „mint historikus a publikumtól csak Coriolanjanál ismert”. *Vörösmarty Mihály...*, i. m., 228. Coriolanus figurájának történeti toposzát az Aurora olvasóinak körébe Bajza József írása vezette be: 1835-ben, BAJZA József, *Coriolán s a háborgó Róma* = B. J. *Összegyűjtött munkái, III: Kisebb történeti írások*, szerk. BADICS Ferenc, Bp., Franklin, 1899, [5]–54.

224 Szűcsi, i. m., 273.

225 Egressy Gábor válogatott..., i. m., 44.

226 Uo., 47.

227 RAKODCZAY, i. m., II, 100. Egressy és Kossuth emigrációbeli kapcsolatáról legutóbb: SZALISZNYÓ Lilla, *Lassan halkuló vad őrjöngések: Egressy Gábor borús napjai (1849–1854)*, It, 95(2014), 20–47.

nosság fórumain, a színháztól a szerkesztőségig, amelynek Egressy szerint már nem lett volna helye. Az Ifjú Magyarország radikális köreiből kinőtt színész-szakíró keserű felismerése az volt a Kossuthtal folytatott vita kapcsán, hogy „még a szabadelmű hazafiságnak is van aristocratiája”.²²⁸ A Pesti Hírlap szerkesztője az arisztokratikusság eme vádját kedvező színben, erkölcsi értelemben fordította le:

az illy tulságos követelések ellen mindig szót fogunk emelni, habár Egressy úr még százszor hivatva érezné is magát, sületlen elménczségeinek fékét megereszteni; mert van igenis a' szabadelmű hazafiságnak is aristocratiája, mint ő elménczkedve mondja (ha érti, mit mond), és ennek természete, hogy a' jót és dicséretet mindenkiben elismeri 's érdem szerint becsüli; de a' hibát, a visszaélést mindenkiben rozszzallja, 's ahol kell, nyiltan meg is rója, és épen ez által készít az ügynek közvéleményt.²²⁹

Egressy értelmezésében azonban a „szabadelműség arisztokráciája” nem az ellenzék színe-javára vonatkozott, ahogyan azt Kossuth akarta érteni, hanem az elvbarátságot megosztó rendiség, a „daczos kevélység” magatartásformájára, amelyet az indulat – ideértve a jogos felháborodást is – vált ki a reformkori Coriolanusból. A Bajza által rögzített „hegyke” és „ízetlenül hetvenkedő” alakításban tehát ott van Kossuth bizonyos ügyekben a *decorum*ra nem sokat adó politikai magatartása is. Egressy Bártfay körében is értesülhetett arról, hogy Kossuth első jelentős közéleti fellépése során csípőre tett kézzel tartott beszédével vívta ki magának többek között Kazinczy Ferenc ellenszenvét.²³⁰

228 Egressy Gábor válogatott..., i. m., 27.

229 Kossuth, Játékszini..., i. m., 258.

230 Kazinczy Ferenc Bártfay Lászlónak azt írja, hogy Kossuth felkelt, „s olly tüzzel, mintha kezében volna a zendítés szövétneke, két kezét két csipejére rakván, képzelhetetlen vakmerőséggel tartá beszédét”. Máskor „dühre gyuladt” Catilinához, megint máshol pedig a Vay Miklóstra támadókat a Caesarba tört döfő Brutushoz hasonlította. VÖLGYESI, i. m., 44. Egressy Bártfaytól is tudhatott a jelenetről, hiszen személyes ismerősök. KALLA, i. m., 316, 422, 663.